

Janne Merete Balsvik

«Vidunderlige nye verden»

Bibliotekets utfordringer i en digital samtid

Masteroppgave i Studier av Kunnskap, Teknologi og Samfunn (STS)

Veiledere: Stig Kvaal og Per Østby

Senter for Teknologi og Samfunn
Institutt for Tverrfaglige Kulturstudier
NTNU
Trondheim 2014

Forord

Husker du filmen *Beauty and the Beast*? Husker du uttrykket til Belle når hun ser biblioteket på slottet for første gang? Sånn ser jeg ut når jeg går inn på et bibliotek. Okei, kanskje ikke akkurat sånn. Men følelsen er der, hver eneste gang. Bøkene, kunnskapen, mulighetene! Det morsomme faktum at jeg som er så glad i biblioteker nå har skrevet en liten «bok» som kommer til å befinne seg i biblioteker.

Da jeg skulle bestemme meg for tema til denne oppgaven tok det ikke lang tid å finne ut hva jeg hadde lyst til å skrive om. Det har vært en givende prosess å skrive denne oppgaven, og det føles ganske surrealistisk å være ferdig. Jeg har lært mye nytt og setter (om mulig) enda mer pris på folkebibliotekene nå. Det er på sin plass å takke mine veiledere, Stig Kvaal og Per Østby. «Good cop» og «Bad Cop», uten å nevne hvem som er hvem! Tusen takk, ikke bare for veiledning og hjelp med oppgaven, men også for morsomme diskusjoner om bibliotek og litteratur. Jeg skal snart lese Rosens Navn, jeg lover!

Deretter vil jeg takke mine informanter som stilte opp og fortalte om sitt forhold til bibliotek og bøker. Også biblioteksjefene og IT-konsulenten fortjener en stor takk for å ha gitt meg et innblikk «bak kulissene» i biblioteket, samt interessante perspektiver på biblioteket i dag.

En stor takk til Elisabeth Guillot, god «lesesalnabo» som bidro til at jeg fikk slept meg opp til lesesalen oftere enn jeg ville gjort om du ikke var der. Takk for motivasjon, hjelp og morsomme lunsjpauser! Resten av vennegjengen fortjener også en takk for all støtte, oppmuntring og innspill om bibliotek og bøker. Måtte det bli mange turer på biblioteket i fremtiden!

Til sist vil jeg takke min fantastiske kjæreste, Arne Hoel, som utrolig nok har holdt ut med mine humørsvingninger, surmuling, panikk og alt det andre som kjennetegner en masterstudent i perioden før innlevering. Din støtte har betydd utrolig mye, takk for at du beholder troen på meg når jeg mister den!

Sammendrag

I denne oppgaven undersøker jeg bibliotekets rolle og utfordringer i den digitale samtiden. Biblioteket er i endring, og det er mye som bidrar til denne endringsprosessen, blant annet ny teknologi, føringer fra myndighetene og brukernes påvirkning. Biblioteket har endret seg fra å være en kunnskapsinstitusjon til å bli en underholdningsarena, og er nå inne i den digitale samtiden hvor mye skjer på nett. Først ser jeg på bibliotekets endringer gjennom historien, og deretter hvordan biblioteket i Norge har endret seg de siste hundre årene. Videre hva innholdet i biblioteket er i dag. Forfatterbesøk, konserter, ulike tiltak rettet mot innvandrere er bare noen av de ulike tilbudene biblioteket har, i tillegg til utlån av bøker, filmer, musikk og spill. Formålsparagrafen ble endret første januar i år (2014), hvor det stadfestes at biblioteket også skal være en debattarena. Biblioteket har også blitt en viktig integreringsarena for innvandrere.

Deretter ser jeg på boken i biblioteket. Boken som medium har også endret seg i takt med samfunnet, og står nå overfor en digital revolusjon i form av e-bøker. Norske e-bøker har ikke hatt den store suksessen som e-bøker i utlandet. Dette skyldes frykt for piratkopiering, utfordringer med lite brukervennlige systemer og høye priser sammenlignet med utenlandske e-bøker. Brukerne velger heller Amazons Kindle over de norske e-boksystemene. E-boken er altså på plass i samfunnet, men har fremdeles utfordringer. Biblioteket ønsker å tilpasse seg dette og tilby utlån av e-bøker, men også dette er utfordrende da de ulike utlånsmodellene som finnes ikke ivaretar bibliotekenes og forlagenes interesser.

Til slutt så jeg på hvordan de nye elektroniske mediene har virket inn på praksisene i biblioteket, gjennom digitale verktøy og internett. Bibliotekaren og brukerne opplever en annerledes bibliotekhverdag enn for ti-femten år siden, og teknologien har gjort arbeidet lettere, og brukere kan gjøre mye av «jobben» med utlån og innlevering selv. Dette frigir mer tid til formidlingen, som er bibliotekets hovedoppgave. Det blir mer tid til arrangementer og veiledning til brukerne, og det å skape en *opplevelse* rundt boken har blitt det viktige for bibliotekene.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning, teori og metode.....	1
1.1	Tidligere forskning.....	2
1.2	STS og ANT.....	7
1.3	Domestisering.....	9
1.4	Metode.....	10
1.5	Oppbygning av oppgaven	12
2	Biblioteket, fra et sted å lære til et sted å være	13
2.1	Biblioteket – fra et sted å lære til et sted å være	13
2.2	Bibliotek, opplysning, ideologi og system.....	14
2.3	Bibliotekreform 1902	16
2.4	Bibliotekloven	17
2.5	Dagens bibliotek.....	18
2.6	Gratisprinsippet i fare?.....	19
2.7	Biblioteket som arrangement- og debattarena	22
2.8	Opplevelsesbiblioteket?	23
2.9	Hva sier brukerne?	24
2.10	Flerkulturelt innhold.....	25
2.11	Biblioteket mot fremtiden	27
3	Boken – fra stein og papyrus til entall og nuller	29
3.1	Fra stein og papyrus til entall og nuller.....	29
3.2	Dagens digitale verden	31
3.3	Opphavsrett og lisenser	32
3.4	Teknologiske utfordringer.....	34
3.5	Hva leser de?	37
3.6	E-boken versus papirboken	39
3.7	Bokhandelen i en digital samtid.....	40
3.8	Den norske e-boka – taperen?	42
3.9	Teknologien, sosiale medier og leseopplevelsen	43

3.10 Avslutning	47
4 Digitalisering og e-bok i biblioteket.....	49
4.1 Digital samtid	49
4.2 Internett – konkurrent eller medhjelper?.....	50
4.3 Bibliotekarens sorti?.....	51
4.4 Andre digitale verktøy.....	52
4.5 Samfunnsoppdraget i en digital samtid.....	54
4.6 Digitale medier i biblioteket – også en utfordring	55
4.7 E-boken og biblioteket	55
4.8 Uenighet om e-bok – forlagene vs. bibliotekene?.....	57
4.9 Konsortieavtaler, en mulig løsning?.....	60
4.10 Hva med brukerne?	60
4.11 Avslutning	62
5 Biblioteket: Kunnskap, underholdning og opplevelse	63
5.1 Endring, innhold og samfunnsoppdrag	63
5.2 Boken i en digital samtid.....	64
5.3 Digitalisering, internett – utfordringer og muligheter.....	66
5.4 Avslutning	67
6 Litteratur	69
Vedlegg	I
Intervjuguide «Bibliotek Nord».....	I
Invervjuguide «Bibliotek Sør».....	III
Intervjuguide brukere.....	V

1 Innledning, teori og metode

«Hvorfor bygge bibliotek til mange milliarder når de fleste utlån av bøker og tidsskrifter vil foregå via iPad eller andre typer nettbrett om få år?»¹

Dette er et sitat fra et kommentarfelt under en artikkel om planene for det nye Deichmann-biblioteket i Oslo. Og det er ikke den eneste kommentaren jeg har sett hvor folk skriver at den digitale utviklingen vil føre til at folkebibliotekene taper i lengden. Det er også slik at biblioteket i takt med tiden retter seg mye mot digitalt materiale, og nå e-bøker. Samtidig blir det stadig flere som eier og bruker lesebrett, Ipad og smarttelefoner, og gjennom disse teknologiene får tilgang til informasjon og litteratur ved et par tastetrykk. Det virker altså som noen synes at biblioteket har utspilt sin rolle nå som det meste er digitalt, og at papirbøker er passé.

Den raske teknologiske utviklingen, hvor internett får en stadig større plass i samfunnet, og mer og mer blir digitalt, er det klart at samfunnet endres. Biblioteket må endre seg i takt med dette. Bibliotekets rolle kan fremstå om uklar når det er i endring. Samtidig leser man i media at enkelte politiske partier tar til orde for en privatisering av biblioteket. Bibliotekfilialer legges ned på grunn av innsparinger i kultursektoren, og e-boken har kommet inn på bokmarkedet og «truer» den tradisjonelle papirboken. Andre tar til orde for et sterkt og levende bibliotek som må få flere bevilgninger for å utvikle seg. Dette blir det debatt av. Biblioteket er et tema i tiden, og det er sterke følelser i sving når det tas opp til debatt. Det er mange utfordringer, men også mange muligheter for biblioteket i den digitale samtiden.

I denne oppgaven vil jeg sette fokus på bibliotekets utfordringer i den digitale samtiden. Biblioteket som institusjon har eksistert i mange tusen år og mange endringer har skjedd opp gjennom tiden. I en tid hvor teknologien endres meget raskt, og alle er på nett hele tiden er det mange som er

¹ Kommentar til artikkelen «Bokpalass til begjær.» Aftenposten. 2014.
<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/Bokpalass-til-begjar-7449938.html#.UwygQM4Yq9L>

bekymret for det tradisjonelle biblioteket som institusjon, og for innholdet i dette. Hva skal et bibliotek være?

I det gamle Sumeria oppbevarte de skrifter ved å risse inn tekst på leirtavler. Var befolkningen der bekymret for leirtavlene som medium da papyrusen som lagringsmedium gjorde sitt inntog? Ble det store debatter av denne endringen? Og hva med boktrykkerkunsten, var man bekymret for om klostrenes produksjon av tekster ville bli overflødig og munkene bli «arbeidsledige»? Dette vet vi lite om, men en brytningstid mellom ulike medier virker det ikke usannsynlig at slike spørsmål ble diskutert. Slik som vi nå ser diskusjonen rundt e-bøker og innhold i biblioteket.

Jeg vil undersøke hvordan biblioteket som samfunnsinstitusjon har endret seg. Hvordan har biblioteket tilpasset seg nye brukere og nye digitale medier?

1.1 Tidligere forskning

Bibliotek er et vidt forskningsfelt, men vi kan skille ut noen kategorier forskningen plasserer seg innenfor: bibliotekshistorie, brukeren i biblioteket, innvandrere og biblioteket, og samlingsutvikling. Ulike forskningsfelt har beskrevet biblioteket med ulike perspektiver. Historikeren har biblioteket som samfunnsinstitusjon i fokus. «A History of Libraries» av Fred Lerner følger biblioteket fra mange tusen år tilbake og frem til i dag, fra oppbevaring av leirtavler i Sumeria til antikkens papyrus og til dagens mangfoldige bibliotek.² Fokuset er på institusjonen i samfunnet og hvordan den har endret seg i takt med historisk utvikling av teknologi og ideologier. I Norge er det skrevet mye om hvordan folkebiblioteksystemet utviklet seg på 1800-tallet og fram mot det biblioteket vi kjenner i dag. «Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid» inneholder mange artikler om bibliotekets historie i Norge og hvordan folkebibliotekene ble til. «Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter» beskriver den demokratiske og opplysningsfilosofiske bakgrunnen for hvordan

² Lerner, Fred. 1998. *The story of libraries: from the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum.

folkebibliotekene kom til å utvikles.³ Lis Byberg ved HiOA er en av Norges fremste forskere på bøker og bibliotek, og har skrevet en rekke artikler om bok- og bibliotekhistorie i Norge. Blant annet «Public Library Development in Norway in the Early Twentieth Century : American Influences and State Action», om hvordan staten bidro til å drive frem folkebibliotekene gjennom lovverk og bevilgninger. Måten samfunnet endret seg fra 1800- og frem til 1900-tallet ga legitimitet til bibliotekets virksomhet, og utviklingen av en enhetlig bibliotekmodell. Dannelsesprosessen av befolkningen sto i sentrum, og det offentlige skulle være ansvarlig for gjennomføringen av dette.⁴ «Bøker i Norge. Boksamlinger, leseselskap og bibliotek på 1800-tallet» omhandler også dannelsesprosessen som kom som følge av tilgang på bøker, og viser at bokmiljøene i Norge var sterke, og at landet ikke var så kunnskapsløst selv om folkebiblioteket ikke var utviklet. Det er også i denne tiden at skjønnlitteraturen med romantisk og nasjonale tema kom inn i boksamlingene, og også at den litteraturen som omhandlet det nasjonale ble viktig for utvikling av en nasjonal identitet.⁵

Bibliotekets organisering, samlinger og utlån er undersøkt av flere. Det tar for seg det som skjer innad i institusjonen, hvordan samlingene endrer seg i takt med behov i samfunnet. Artikkelsamlingen «Velge & vrake – samlingsutvikling i norske folkebibliotek», redigert av Åse K. Tveit, tar for seg ulike utfordringer knyttet til biblioteksamlinger. Blant annet hvordan samlingene endrer seg gjennom kassering av materiale og tilkomst av nytt, og at dette tidligere har vært et problem med hvordan man velger ut. Med digitale portaler og databaser blir det lettere for bibliotekene å oppdatere samlingene sine uten å nødvendigvis forkaste mye fysisk materiale.⁶ Med digitalt materiale er det mye å ta hensyn til, hvilket materiale skal biblioteket

³ Byberg, Lis og Frisvold, Øyvind. 2001. "Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter." i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Oslo: Fagbokforlaget.

⁴ Byberg, Lis. 1993. «Public Library Development in Norway in the Early Twentieth Century : American Influences and State Action.» *Libraries & Culture*. Vol 28, no 1. Texas University Press.

⁵ Eide, Elisabeth. 2013. *Bøker i Norge. Boksamlinger, leseselskap og bibliotek på 1800-tallet*. Oslo: Pax forlag.

⁶ Pors, Nils Ole. 2006. «Kassasjon i det hybride folkebibliotek.» i Tveit, Åse Kristine (red) *Velge & Vrake. Samlingsutvikling i folkebibliotek*. Biblioteksentralen.

kjøpe inn og hvordan skal man gi tilgang til det. I artikkelen «Bok og base – om brukervennlige referansesamlinger» konkluderer Rigmor Haug med at det er viktig å ta sjansen og prøve ut ulike medier, og at bibliotekene er nødt til å tilby morgendagens informasjon i morgendagens formater.⁷

Sosiologer og samfunnsforskere har også vært opptatt av biblioteket som en del av sosiale prosesser. Blant annet demokratisering og folkeopplysning, men også politisk styring av biblioteket. Dorte Skot-Hansen, ved Center for Kulturpolitiske Studier ved Københavns universitet, har skrevet mye om biblioteket i samfunnet. «Folkebiblioteket i civilsamfundet – civilsamfundet i folkebiblioteket» tar opp utfordringene biblioteket som kulturinstitusjon har i sivilsamfunnet, og hvordan biblioteket plasseres mellom statlig styring og markedskrefter som påvirker verdiene som skal gjelde.⁸ Hva bibliotekets rolle i sivilsamfunnet skal være er spørsmålet. Skot-Hansen konkluderer med at biblioteket skal skape en ramme og en møteplass for at de flestes stemmer skal bli hørt, men biblioteket kan ikke bestemme verdiene som skal gjelde. Biblioteket må være verdinøytralt for at alle skal kunne finne sin plass der. Dette gjelder også ved inngangen til den digitale tiden.

Biblioteket er også et felt av interesse for antropologer, som studerer bruk og brukere av biblioteket. Mange studier har fokusert på brukeren; hvem bruker biblioteket, hvor mange bruker biblioteket, hvordan bruker de det og hva er brukerne mest interessert i på biblioteket. «Hvem er de og hvor går de?»⁹ fra 2004 undersøkte hvordan brukeratferden var blant hovedbibliotekene i de største norske byene (Oslo, Bergen, Trondheim, Stavanger og Kristiansand). Undersøkelsen viser at brukerne hadde en sammensatt bruk av biblioteket, og at under halvparten av de undersøkte var på biblioteket kun i forbindelse med lån eller levering av bøker eller annet materiale, resten benyttet seg av tilbud som pc'er, tidsskrifter eller studerte. Mange benyttet seg av begge

⁷ Haug, Rigmor. 2006. «Bok og base – om brukervennlige referansesamlinger» i Tveit, Åse Kristine (red) *Velge & Vrake. Samlingsutvikling i folkebibliotek*. Biblioteksentralen.

⁸ Skot-Hansen, Dorte. «Folkebiblioteket i civilsamfundet – civilsamfundet i folkebiblioteket.» i Audunson, R. og Windfeld Lund, N. *Det siviliserte informasjonssamfunn. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget.

⁹ Egaas, Marit et al. 2008. «Hvem er de og hvor går de? Brukeratferd i norske storbybiblioteker.» ABM-skrift.

deler. Undersøkelsen viste også at et bibliotekbesøk inneholdt et sosialt aspekt, en fjerdedel av brukerne var der sammen med andre.

«Befolkningens vurdering av folkebibliotekene» er en rapport fra 2003, og viser at biblioteket fortsatt står sterkt som institusjon blant befolkningen.¹⁰ Med bakgrunn i denne undersøkelsen viser Sjøholm at befolkningen satte biblioteket høyest av de offentlige tilbudene. Med bakgrunn i en amerikansk studie undersøkte man også om internettbruk har hatt påvirkning på bruken av bibliotek, og fant at det ikke var tilfelle. Flere som bruker internett aktivt bruker også biblioteket aktivt. Denne undersøkelsen er fra 2003, og internett har utviklet seg mye siden da, med nye tjenester som streaming av film og musikk, samt utbredelsen av e-bøker.

Trondheim folkebibliotek flyttet til nye og større lokaler i 1988, og en studie ble gjennomført blant eldre brukere for å undersøke hvordan de finner seg til rette i de nye lokalene til Trondheim folkebibliotek. Studien ble gjennomført av studenter, og publisert i en diplomoppgave ved Trondheim Økonomiske Høgskole: «De eldre og Trondheim folkebibliotek: en undersøkelse om hvordan de eldre brukerne finner seg til rette i byens nye hovedbibliotek.»¹¹ Dette er en relativt gammel studie, fra 1990, men føyer seg inn i rekken av artikler og avhandlinger som retter seg mot brukerne og deres opplevelse av folkebiblioteket. Studien gikk ut fra hypotesen om at biblioteket var dominert av ungdom, og at de eldre føler seg tilsidesatt på det nye biblioteket. Hypotesen ble tilbakevist, og de eldre svarte at de bruker det nye biblioteket flittigere enn det gamle, og at det som var av størst interesse for de eldre var lån av bøker samt avislesing.

Innen bibliotekfeltet er det utgitt en del rapporter på ulike felter. Rapporter er ikke det samme som forskning, men rapportene bygger på tidligere forskning, og videreformidler og oppsummerer derfor mye som er gjort tidligere. Innvandrere og deres bruk av biblioteket er omtalt i et ABM-skrift, en rapport som heter «Bibliotekene og det flerkulturelle Norge.»¹² Mange av brukerne ved folkebibliotekene er innvandrere, og benytter kanskje andre

¹⁰ Sjøholm, Ingunn B. 2003. «Befolkningens vurdering av folkebibliotekene.» ABM-skrift.

¹¹ Dragland, Åse og Tetlie, Randi. 1990. «De eldre og Trondheim folkebibliotek.» Diplomoppgave, IFM.

¹² Vaagan, Robert. 2005. «Bibliotekene og det flerkulturelle Norge.» ABM-skrift.

tilbud enn det etniske nordmenn gjør, spesielt bruk av teknologi som pc'er som benyttes til lesing av aviser på nett og det å holde kontakten med familie og venner gjennom sosiale medier. Rapporten konkluderer blant annet med at bibliotekene i økt grad kan legge til rette for dette, og i stor grad følge opp offisiell politikk med tanke på integrering, og gjerne samarbeide med eventuelle asylmottak i kommunen. I tillegg er det viktig at digitalt materiale på andre språk gjøres tilgjengelig gjennom samlingene til hvert enkelt bibliotek. Slik fokuserer rapporten på biblioteket i et lengre perspektiv, og at teknologi som pc'er og tilgang til aviser og litteratur på eget språk gagnar minoritetene i Norge.

Forskning er gjort på fenomener eller bruk, og noen undersøkelser rettes mot bibliotekers rolle i fremtiden. «Bibliotekene i 2020: rapport fra en scenariobasert strategiprosess, en delrapport i bibliotekutredningen 2006», utarbeidet av ABM-utvikling og ECON analyse, tar for seg utfordringene man ser for seg å stå overfor fram mot 2020. Hva brukerne av biblioteket kommer til å etterspørre i fremtiden, basert på det vi ser i dag.¹³ Det man så for seg ble viktig for brukerne ble delt opp i tre mulige scenarioer for bibliotekene; biblioteket som offentlig gratistilbud hvor brukere benytter det fysiske biblioteket som møteplass, et markedsstyrt bibliotek, og et bibliotek hvor brukere etterspør rask og fleksibel informasjon digitalt uten å bry seg så mye om den fysiske møteplassen. Denne rapporten konkluderer med at samarbeid innad i sektoren og med andre kulturrenheter blir enda viktigere for at biblioteket som møteplass og kulturarena fortsetter å ha sin sterke posisjon, uansett hvilket av disse scenarioene som vil vise seg å virkeliggjøres.

«Statusrapport om e-boken og innkjøpsordningene» fra 2009 har gitt nyttig informasjon, da denne kom i 2009, før e-boken hadde fått skikkelig feste i Norge.¹⁴ Her skisseres det at det vil gå en del år før e-boken når stor nok markedsandel til å bli en virkelig konkurrent til papirbøkene, og at det kanskje først skjer i 2030. Denne rapporten har mest fokus på e-boken og innkjøpsordningene med tanke på bokmarkedet og bibliotekene. Dette åpner

¹³ «Bibliotekene i 2020: rapport fra en scenariobasert strategiprosess, en delrapport i bibliotekutredningen 2006.» 2005. ABM-skrift.

¹⁴ Olsen, Morten Harry. 2009. «E-boka og innkjøpsordningene: statusrapport og vurderinger.» Rapport til Norsk kulturråd.

for at mitt materiale kan benyttes for å belyse hvordan utviklingen har foregått frem til i dag.

Mye er fra før 2010, og det er områder som ikke er dekket. Dette har gjort det litt utfordrende for meg, men samtidig er jeg en del av den pågående forskningen. Dette har gjort det enda mer interessant å foreta intervjuer og lese meg opp på tidligere forskning, for å se hvordan innholdet i biblioteket har utviklet seg på bare noen få år. Når det gjelder forskning på bøker og biblioteker så er dette et omfattende felt. Bibliotekvitenskap er et eget fagfelt og flere utdanningsinstitusjoner i Norge tilbyr både lavere og høyere studier av dokumentasjon- og bibliotekvitenskap. Blant annet Høgskolen i Oslo og Akershus, Universitetet i Agder, samt Universitetet i Tromsø tilbyr slike studier.¹⁵ Bibliotekrelatert forskning rettes ofte mot bibliotekarutdanning. Det gjøres også mye forskning på feltet ved disse institusjonene. Bibliotekvitenskap berører en del andre forskningsfelt, blant annet historie, sosiologi, IKT og datateknikk.

Bibliotekets rolle i en digital samtid har blitt nevnt her og der i tidligere forskning, men til nå har jeg ikke funnet så mye forskningslitteratur som i stor grad fokuserer på digitaliseringen i bibliotekene i Norge. Det som finnes er også fra før e-boken kom til å bli en del av bibliotekets samling. Mye av det som er publisert er enten historisk basert, altså historien til biblioteket som institusjon, undersøkelser av hvordan ulike brukere benytter seg av bibliotekets tilbud eller en vurdering av folkebibliotekenes status ved inngangen til en digital tid. Og mye har skjedd siden det. De ulike fagfeltene har ulike perspektiver på studier av biblioteket. Enten det er brukeratferd, teknologisk utvikling eller scenarier for fremtiden. Det er ikke så mange kobler det sammen. Jeg ønsker å koble disse feltene sammen for å si noe om biblioteket i den digitale samtiden. Her tenker jeg at mitt fagfelt, STS, som både er tverrfaglig og fokuserer på teknologi og samfunn kan bidra med interessante perspektiver for å undersøke min problemstilling nærmere.

1.2 STS og ANT

STS er et akronym som kan inneholde flere ulike ord. STS står hovedsakelig for Science, technology and society eller Science and technology studies,

¹⁵ «Bibliotekarutdanning.» Utdanning.no.

<http://utdanning.no/studiebeskrivelse/bibliotekarutdanning>

men kan også «fornorskes» til Studier av teknologi og samfunn.¹⁶ På 1960-tallet sprang STS ut fra ulike fagfelt, blant annet sosiologi, antropologi og historie, hovedsakelig med bakgrunn i teknologisosiologi.¹⁷ Fagfeltets fokus er på teknologiens rolle i samfunnet, vitenskap og ikke-menneskelige aktører. Spesielt hvordan teknologi og vitenskap er noe som utvikles i samspill med sosiale og kulturelle praksiser.¹⁸

ANT er i dag det kanskje mest brukte perspektivet innen STS. Michel Callon og Bruno Latour utviklet aktør-nettverksteorien på 1980-tallet.¹⁹ De ønsket å forklare samfunnet gjennom hvordan ulike aktører, menneskelige og ikke-menneskelige, samhandler i en større kontekst og danner nettverk. Et av de viktigste prinsippene innen ANT er at man ikke skiller mellom eller skaper et hierarki mellom ikke-menneskelige og menneskelige aktører, de er likeverdige og like viktige for å få nettverket til å fungere. Det er samspillet mellom disse aktørene som er viktig, og for å få samfunn og systemer til å fungere må alle aktørene bidra. Samspillet skjer ved bruk av teknologi, og ved at ulike aktører enten kommer inn i nettverket eller faller ut. Det som gjøres innad i et nettverk mister ikke sin betydning, men det kan endre form. Script er et begrep som faller under aktør-nettverksteori, og en kan på scripting som en slags beskjed fra produsenten, utvikleren eller designeren om hvordan teknologien skal brukes.²⁰ Det er til syvende og sist brukeren selv som bestemmer hvordan vedkommende ønsker å bruke teknologien, og ikke alltid ønsker brukeren å benytte produktet slik produsent, utvikler eller designer ønsker, og da blir det brudd i nettverket. Bruken av teknologi kan

¹⁶ Asdal, Kristin et al. 2001. «Introduksjon: Teknovitenskapelige kulturer» i Asdal, K. et al. (red.): *Teknovitenskapelige kulturer*. Oslo: Spartacus Forlag AS

¹⁷ Jasanoff, Sheila. 1995. «Introduction» i Sheila Jasanoff, Gerald E. Markle, James C. Petersen og Trevor Pinch (red) *Handbook of Science and Technology Studies*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

¹⁸ Asdal, Kristin et al. (2001): «Introduksjon: Teknovitenskapelige kulturer» i Asdal, K. et al. (red.): *Teknovitenskapelige kulturer*. Oslo: Spartacus Forlag AS

¹⁹ Sørensen, Knut. 2004. «Tingenes samfunn. Kunnskap og materialitet som sosiologiske korrektiver» i *Sosiologi i dag*. Vol. 34.

²⁰ Akrich, Madeleine og Latour, Bruno. 1992. «A summary of a convenient vocabulary for the semiotics of human and non human assemblies» i Bijker, W. og, J. Law (red.) *Shaping technology/Building society. Studies in sociotechnical change*. London: The MIT Press. Og; Akrich, Madeleine. 1992. «The de-scription of technological objects» i Bijker, W. og Law, J. (red.) *Shaping technology/Building society. Studies in sociotechnical change*. London: The MIT Press.

sees som en samtale mellom scriptet og hvordan brukeren benytter seg av det, det er ikke statisk eller gitt på forhånd hvordan det gjøres. Det er heller ikke gitt at brukeren forstår scriptet.²¹ Den prosessen hvor brukeren tar til seg en teknologi og utvikler egne praksiser kalles domestisering.

1.3 Domestisering

Mens script ser på «produsentsiden» er begrepet domestisering rettet mot hva som skjer hos brukerne. Innenfor aktør-nettverksteori finner vi ulike prosesser som er med å opprettholde nettverket, og en av disse prosessene kalles domestisering. Dette begrepet søker å forklare hvordan mennesker bruker teknologi, og hvordan teknologien «temmes» og tillegges mening ut fra hvordan brukerne benytter den. Brukerne er altså ikke passive mottakere av teknologien, men aktive brukere av den, og det finnes ingen etablerte regler for hvordan en bruker skal benytte teknologien.²² Siden hver bruker er unik utvikles det en rekke forskjellige måter å benytte teknologien på, og bruken av teknologi bidrar til å forme rutiner i hverdagen. Brukerne implementerer teknologien i sin hverdag og blir påvirket av denne, men brukerne påvirker også hvor stor mening teknologien skal tillegges. Slik blir domestisering både en forhandlings- og samhandlingsprosess mellom teknologi og bruker. En teknologi kan også domestiseres gjennom å observere andres bruk, og de ulike måtene å bruke teknologien samhandler²³. Bruken vil etter hvert danne grunnlaget for en enighet mellom brukere om hva som er greit og ikke når det gjelder teknologi, og det vil utvikle seg normer for bruk og eierskap.²⁴ I enkelte tilfeller kan domestiseringen arte seg som ikke-bruk, altså at brukeren konsekvent ikke benytter en teknologi selv om «alle andre» gjør det.²⁵

²¹ Gjøen, H & Hård, M. 2009. «Cultural politics in action: developing user scripts in relation to the electric vehicle.» i *Technology and human values*, vol 27, 2.

²² Lie, Merete og Sørensen, Knut. 1996. *Making technology our own*. Oslo: Universitetsforlaget, 1996

²³ Sørensen, Knut. 2006. «Domestication: the enactment of technology.» i Thomas Berker (red), *Domestication of media and technology*. Maidenhead: Open University Press.

²⁴ Sørensen, Knut. 2007. «Et sosialt kompass? Mobiltelefonen i voksnes hverdagsliv.» i Levold, Nora og Spilker, Hendrik (red), *Kommunikasjonssamfunnet. Moral, praksis og digital teknologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

²⁵ Sørensen, Knut. 2006. «Domestication: the e nactment of technology.» i Thomas Berker (red), *Domestication of media and technology*. Maidenhead: Open University Press.

Domestiseringen kan sees på flere måter. Den ene, presentert av Silverstone, skjer domestiseringen som prosess i flere ledd. Appropriering; man skaffer teknologien og tar den med hjem. Objektivisering; man plasserer teknologien i hjemmet hvor man mener det passer best og tillegger den verdier eller identitet. Innkorporering; fasen hvor brukeren tar teknologien/artefaktet inn i sine daglige rutiner og tillegger det mening for brukeren, det blir noe mer enn et objekt. Det er her brukeren virkelig «temmer» teknologien til sitt bruk. Den siste er omdanning, hvor teknologien har gått inn i det sosiale rommet, det hverdagslige systemet og får mening i samspill med omgivelsene.²⁶ Det å beskrive biblioteket som faser passer ikke helt å benytte på mitt datamateriale, men en annen domestiseringsmodell gjør det.

Trondheimsmodellen er en annen måte å se på domestisering, og er opptatt av prosessen som ulike dimensjoner, ikke som faser som følger en lineær prosess. Dimensjonene er den praktiske, den symbolske og den kognitive.²⁷ Den praktiske dimensjonen omfatter teknologien eller artefaktet som blir en del av hverdagen og utvikling av bruksmønstre knyttet til den. Den symbolske dimensjonen innebærer meningen som blir tillagt teknologien, og hvordan mening og identitet blir fremforhandlet i samspill med bruken. Med ny teknologi kommer læring og kunnskap om det, og den prosessen hvor brukeren lærer teknologien blir den kognitive dimensjonen. Modellen kan også benyttes på sammensatte fenomener, montasjer av ting mennesker og teknologi.

1.4 Metode

I denne oppgaven har jeg valgt å bruke både skriftlige og muntlige kilder. De skriftlige kildene jeg har valgt å bruke er stortingsmeldinger og rapporter fra ABM-utvikling (Statens samordnings- og utviklingsorgan for arkiv, bibliotek og museum). I tillegg til medietekster som avisartikler, blogger og sosiale medier med fokus på lesing og litteratur. Jeg har også sett på statistikk for kultur og bibliotek.

²⁶ Silverstone, Roger & Hirsch, Eric. 1992. Consuming technologies: media and information in domestic places London: Routledge.

²⁷ Lie, Merete og Sørensen, Knut. 1996. Making technology our own. Oslo: Universitetsforlaget

I hovedsak har jeg benyttet meg av kvalitative intervjuer, og jeg har intervjuet åtte personer. For å skaffe informanter benyttet jeg meg av sosiale medier, da jeg har god erfaring med bruk av dette, samt er medlem på ulike forum og nettsider for bokinteresserte. Jeg la ut en melding på nettsidene Goodreads.com og bokelskere.no hvor jeg fortalte at jeg skriver en masteroppgave om bibliotek og e-bøker, forklarte hva oppgaven skulle handle om og at jeg var interessert i å snakke med aktive brukere av biblioteket. Jeg valgte av praktiske hensyn å begrense det geografiske området til Trøndelag. Jeg snakket også med bekjente for å høre om de var interessert i å stille som informanter, eller kunne sette meg i kontakt med noen som kunne være interessert. Jeg intervjuet fem bibliotekbrukere, tre kvinner og to menn, i alderen 23-64 år. De fleste er i tyveårene eller tidlig trettiårene.

Da jeg valgte informanter til oppgaven var jeg opptatt av å få frem forskjellige perspektiver på leseteknologi og bruk av e-bøker og biblioteket. Alle informantene er aktive brukere av biblioteket, noen bruker også e-bøker og lesebrett, mens andre ikke er interessert i den type teknologi. Jeg kunne også tenkt meg å intervju flere, men på grunn av oppgavens omfang og tidsbruk ble ikke dette mulig.

Jeg har også intervjuet to biblioteksjefer og en IT-konsulent. Den ene er sjef ved et bibliotek i en større by, heretter omtalt som «Biblioteksjef Sør». De to andre ved et bibliotek i en kommune med ca. 20.000 innbyggere, heretter omtalt som «Biblioteksjef Nord» og «IT-konsulent Nord». Jeg valgte å gjøre det slik fordi deler av oppgaven min omhandler e-bøker i biblioteket, og «Bibliotek Sør» har fått i gang en løsning for utlån av dette, mens «Bibliotek Nord» ikke har det. Dermed ble det interessant å høre begge biblioteksjefers opplevelse av hvordan prosessen har vært, og hvordan «Bibliotek Nord» ser for seg å løse utfordringene rundt e-bøker i framtiden. Samtidig fikk jeg samlet informasjon om bibliotekene av noen som kjenner dem, og som har deltatt i prosessen med å få e-bøker inn i biblioteket.

Alle bruker-informantene mine var studenter, noe som både kan være en styrke og en svakhet. Styrken er at de aktivt forholder seg til bibliotek og lesing, og dermed kanskje har et mer reflektert forhold til hvordan de bruker biblioteket. Samtidig har de kanskje også vært borti tekster som fins digitalt, noe mange studier tilbyr studentene. Informantene hadde en viss spredning i

studieretninger, alle studerte ved NTNU, både ingeniørfag og samfunnsfag. Svakheten er at studenter kan være en homogen gruppe hva gjelder interesser og erfaringer.

En utfordring med informantene er at ingen av de jeg intervjuet har prøvd å låne en e-bok. Alle hadde prøvd å lese en tekst digitalt, og alle hadde på ett eller annet tidspunkt prøvd et lesebrett, men mange var ikke klar over at det nå er blitt mulig å låne e-bøker på biblioteket. Likevel har dette gått bra da det finnes forskning og avisartikler som har dette som tema, og det har vært mulig for meg å bruke disse som supplement der det har vært nødvendig.

Av informantene mine er det bare en person som ikke er etnisk norsk, men vedkommende har bodd i Norge i mange år og snakker flytende norsk. Jeg har ikke hatt anledning til å intervjuer flerkulturelle nordmenn om deres bruk av biblioteket, noe jeg skulle ønske jeg hadde tid og mulighet til for å få deres perspektiv også. På samme måte som jeg har benyttet avisartikler og avisintervjuer om e-bok har jeg hatt muligheten til å bruke dette også når det gjelder flerkulturelles bruk av biblioteket.

Spesielt interessant er det å ha intervjuet brukere og biblioteksjefer/ansatte om e-bøker da det ikke er publisert så mye forskning på dette i Norge. Mye av det jeg snakket med biblioteksjefene var om e-bøker, og jeg fikk mye informasjon om e-bøker og hvordan prosessen med dette har vært.

1.5 Oppbygning av oppgaven

I kapittel 2 vil jeg presentere og diskutere hva et bibliotek er, og gi en oversikt over bibliotekhistorie, med vekt på hvordan biblioteket har endret seg i Norge etter 1900 og frem til i dag .Hvordan brukere og ansatte opplever biblioteket som noe mer enn et sted å låne bøker. Kapittel 3 skal handle om boken. Hva er en bok, og hvordan forholder brukere og ansatte seg til papirbøker og e-bøker i biblioteket. I kapittel 4 vil jeg se på hvordan biblioteket bruker digitale verktøy og forholder seg til internett. I tillegg tar jeg opp prosessen med å få utlån av e-bøker til biblioteket.

2 Biblioteket, fra et sted å lære til et sted å være

Historien til bibliotek strekker seg over nesten fem tusen år. Jeg vil heller fokusere på mindre deler av den, og utvalgte strømninger i bibliotekets utvikling. Boken som medium har også endret seg, noe som har fått konsekvenser for biblioteket. Dette vil få en sentral rolle i neste kapittel.

Hva er et bibliotek? Bøker! Det sier vel seg selv, gjør det ikke? Nei, det gjør det faktisk ikke. Biblioteket har blitt mer enn bare et sted for utlån og innlevering av bøker, og det er lenge siden biblioteker var forbundet med stillhet og strenge bibliotekarer som hysjet på en uheldig stakkar som kom i skade for å lage en lyd. Hvis det i det hele tatt har vært sånn noen gang. Biblioteket har vært et samlingssted i ganske lang tid, men det er kanskje mer tydelig i dag enn det var for eksempel hundre år siden. Den teknologiske utviklingen har også satt sitt preg på innholdet i biblioteket, for eksempel bruk av datamaskiner og internett. Derfor må man tenke nytt om hva et bibliotek er og hva det skal inneholde. Hva slags prosesser har ført biblioteket frem til den levende og mangfoldige institusjonen den er i dag? Og hva er innholdet i dagens bibliotek?

I dette kapittelet skal jeg se på biblioteket som sted, dets utvikling og spesielt hvordan biblioteket har blitt den levende møteplassen man ser i dag. Mine informanter har fortalt en del om sitt forhold til biblioteket, og flere av disse fortellingene gir et godt bilde på hvilken rolle biblioteket kan spille i livet til ulike mennesker og hvordan det oppfattes av brukere og bibliotekarer. Denne oppgaven handler primært om biblioteket i Norge, så dermed vil den norske bibliotekhistorien få større plass.

2.1 Biblioteket – fra et sted å lære til et sted å være

De første bibliotekene vi kjenner til går så langt tilbake som det gamle Sumeria (2600 f.kr) og sumernes måte å lagre og bevare skrifter på leirtavler. Dette var stort sett forretningsavtaler eller religiøse tekster.²⁸ Disse eldste bibliotekene hadde mer til felles med det vi i dag vil kalle arkiver, men det var like fullt biblioteker. Under antikken (300 f.kr) ble det lagt vekt på samlinger av dikt og fortellinger om heroiske slag og kriger, som ble skrevet

²⁸ Lerner, Fred. 1998. *The story of libraries: from the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum

ned og samlet i biblioteker. Innsamling og oversetting av fremmedspråklige skrifter fikk et større fokus. Det meste kjente biblioteket er biblioteket i Alexandria, et kompleks av skrifter av ulike typer og kunnskap, men som gikk tapt i en brann. Der ble det utnevnt en person med spesielt ansvar for skrifterne, det vi i dag kjenner som bibliotekar.²⁹

Videre opp gjennom historien var bibliotekene primært fagbiblioteker, og da ofte biblioteker tilknyttet religiøse institusjoner som klostre, men også knyttet til undervisningsinstitusjoner som universitetene. Bøker var dyre, og det var status å eie en bok. Derfor ble det ikke vanlig å eie mange bøker før utpå 1600-tallet. Særlig her i Norge var det kun overklassen som hadde råd til å eie bøker, og hadde den økonomiske muligheten til å opparbeide seg et eget bibliotek. Det var innføringen av boktrykkerkunsten på 1400-tallet som gjorde bøker mer utbredt. Dette var helt avgjørende for den utbredelsen av bøker som ble så viktig for spredning av kunnskap folkeopplysning som senere skulle komme. Trykkekunsten gjorde det mulig å spre mye informasjon til en større andel av befolkningen, og bøker ble billigere.³⁰

2.2 Bibliotek, opplysning, ideologi og system

Frem mot 1700-tallet var boksamlinger blant overklassen vanlig i Norge, selv om bøker var dyrt. Det var et statusobjekt, og det å eie bøker signaliserte velstand. Under opplysningstiden endret dette seg gradvis og mange eiere av boksamlinger skjenket samlingene til bruk for offentligheten. Fremdeles gjaldt det i større grad for bruk blant overklassen, spesielt i byene. Ute på landsbygda hvor folk bodde spredt var det stort sett prester som tok initiativ til å opprette ”lånebiblioteker” for bønder og allmuen. Det var ikke vanlig å kunne ta med boken ut av rommet den opprinnelig befant seg i, derav navnet lånebibliotek. Man hadde også såkalte leiebiblioteker, hvor man mot en viss sum i året fikk låne bøker. Et slags abonnement om man kan kalle det det.³¹

²⁹ Lerner, Fred. 1998. *The story of libraries: from the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum

³⁰ Ridderstrøm, Helge. 2014. «Trykkekunsten.» *Bibliotekarstudentenes nettleksikon om litteratur og medier*.

<http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/trykkekunsten.pdf>

³¹ Ridderstrøm, Helge. 2013. «Leiebibliotek.» *Bibliotekarstudentenes nettleksikon om litteratur og medier*.

<http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/leiebibliotek.pdf>

Det var et annet syn på bok og bibliotek, og ikke det frie biblioteket vi kjenner i dag. ”Bokgaver” var også svært populære å skjenke til ulike offentlige boksamlinger eller lånebibliotek.

”Det norske biblioteket,” om en kan kalle det det, vokste frem på slutten av 1800-tallet. Det var sterkt påvirket av den amerikanske bibliotektradisjonen. Ideologien bak disse bibliotekene var at folk måtte få mulighet til å lese bøker. Mens det i Norge var fokus på å lese bøker for bøkene og litteraturens skyld, hvor bøker ble tillagt verdi nettopp fordi lesing var viktig i seg selv, så var det amerikanske synet på bøker og lesning noe annet. I USA ble bøker ansett som viktig på grunn av kunnskapen man kunne trekke ut av bøker, og spesielt visse typer kunnskap. For å lykkes i samfunnet var det nødvendig å tilegne seg kunnskap, og spesielt i et samfunn hvor enhver var sin egen lykkes smed var det viktig å skille mellom god og dårlig kunnskap. For å tilegne seg denne kunnskapen ble bibliotekene svært viktige, både som utdannings- og informasjonsinstitusjon.³²

To personer som har vært svært viktige for bibliotekenes utvikling i Norge er Haakon Nyhus og Hans Tambs Lyche. Tambs Lyche var utdannet ingeniør og bodde store deler av livet i USA. Her stiftet han kjennskap med det amerikanske biblioteksystemet som var kommet mye lenger enn det norske. Hans største bidrag til bibliotekene var forslaget om og innføringen av klassifikasjonssystemer og organisering. Biblioteket på denne tiden var svært annerledes enn vi kjenner det i dag. Bøkene var ikke stilt opp etter system, men heller ført inn i katalogen etter hvert som nye bøker kom til samlingen. Bøkene sto heller ikke i åpne hyller, man måtte henvende seg til bibliotekarene for å få lånt en ønsket bok. Tambs Lyche var opptatt av åpne hyller og et klart system så det skulle bli lett å administrere biblioteket. Dessverre døde han i 1896, før han fikk se disse endringene tre i kraft ved Deichmanske bibliotek.³³

Heldigvis, kan man kanskje si, kom en annen og like brennende interessert person tilbake til Norge, nemlig Haakon Nyhus. Nyhus tok bibliotekutdannelse i USA på slutten av 1800-tallet, og arbeidet ved

³² Byberg, Lis. 1993. “Public Library Development in Norway in the early Twentieth Century: American Influences and State Action.” *Libraries & Culture*, vol 28, No. 1.

³³ Byberg, Lis. 1993. “Public Library Development in Norway in the early Twentieth Century: American Influences and State Action.” *Libraries & Culture*, vol 28, No. 1.

folkebiblioteket i Chicago i mange år.³⁴ Han kom tilbake til Norge og ble biblioteksjef for Deichmanske bibliotek i Oslo fra 1898. Lis Byberg har kalt hans periode som sjef for intet mindre enn en revolusjon hva gjelder folkebibliotekene i Norge. Deichmanske bibliotek begynte som en slik boksamling vi allerede har nevnt, donert av Carl Deichman i 1775. Selv om fritt utlån av bøker ikke var noe nytt, ble det først i denne perioden mulig ved Deichmanske bibliotek. Nyhus utvidet åpningstidene og lånetidene, innførte åpne hyller, grunnla filialer, og grunnla en egen avdeling for barn og unge i biblioteket. Det var også Nyhus som innførte Deweys klassifikasjonssystem i bibliotekene i Norge.³⁵ Disse endringene spredte seg raskt til andre biblioteker i landet.³⁶

Her ser vi hvordan det amerikanske biblioteksystemet fikk stor påvirkning på det norske systemet, og etter hvert fikk staten mer å si for bibliotekene også, og vi fikk en gradvis overgang fra privateide biblioteker til statseide og statsdrevne biblioteker. Likevel kommer vi fremdeles til å se at ideologien bak bibliotekene, som opplysning, utdanning og informasjon ble ivaretatt, og nå også på 2000-tallet fremdeles står svært sterkt.

2.3 Bibliotekreform 1902

Staten engasjerte seg etter hvert i bibliotekdriften og det kom reformer og lover. Samtidig med Haakon Nyhus' omlegging av Deichmanske bibliotek i Oslo ble det også gjort endringer i de mindre bibliotekene rundt om i landet. Staten opprettet et eget bibliotekkontor for å forbedre og styrke biblioteket. Blant annet ble det lagd kataloger over egnet litteratur (noe som senere ble svært debattert), kataloger med ny litteratur, innføring av Dewey-klassifikasjonssystem, innkjøpsentral for bøker og utlånsmateriale som bibliotekkort og kortkataloger. Det ble også innført nye tekniske løsninger

³⁴ Salvesen, Gunhild. «Hva kjennetegner kvalitetsarbeidet i norske folkebibliotek?» i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

³⁵ Arnesen, Arne. 1955. *Klassifikasjon – etter Melvil Deweys system*. Oslo: Andvord.

³⁶ Byberg, Lis. 1993. "Public Library Development in Norway in the early Twentieth Century: American Influences and State Action." *Libraries & Culture*, vol 28, No. 1.

for utlån og statistikk, samt tiltak for å øke bibliotekarenes muligheter for kontroll av utlånsmateriale og veiledning til besøkende.³⁷

Denne reformen sikret også bibliotekene statsstøtte, innkjøpsordning og en satsning på skolebiblioteker og barnebøker. Som en del av utredningen for denne reformen og beslutningen i Stortinget var en omfattende oversikt over bibliotekhistorien, og det opplysningsarbeidet som ble gjort tidligere, og initiativ tatt av ulike privatpersoner for å fremme kunnskap blant befolkningen. Dette var nok et bidrag til at reformen gikk så lett gjennom hos politikerne.³⁸

2.4 Bibliotekloven

Fra disse folkedemokratiske strømmingene vokste folkebibliotekene frem, og Norge fikk sin første biblioteklov i 1935; ”Lov um folke- og skuleboksamlingar.” Denne var en såkalt rammelov, og denne loven stadfestet at bibliotekets hovedmål skulle være folkeopplysning. Den ble vedtatt på bakgrunn av at bibliotekene hadde behov for fastere organisering og en mer stabil tilførsel av penger for å kunne drives på en god nok måte. En revurdering av bibliotekloven kom i 1947. Her ble det stadfestet at enhver kommune skulle ha et folkebibliotek, og det ble satt minstekrav til bok- og lønnsbudsjett. Samtidig blir sentralbiblioteker lagt inn i loven, og skulle ha ansvar for fjernlån og større samlinger, altså det som senere ble til fylkesbiblioteker. Det er også under denne loven at gratisprinsippet ble virkelig gjennomført, da noen biblioteker til da hadde vært avhengig av en viss kontingent fra sine besøkende for å låne bøker.³⁹

Den neste store lovendringen kom i 1971, hvor også formålsparagrafen ble endret litt. Nå ble ordet ”folkeopplysning” erstattet med ”opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet.” Videre skulle alle kommunale biblioteker ha eget styre, og det ble stilt krav om fagutdannede bibliotekarere i

³⁷ Byberg, Lis og Frisvold, Øyvind. 2001. ”Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter.” i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

³⁸ Byberg, Lis og Frisvold, Øyvind. 2001. ”Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter.” i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

³⁹ Frisvold, Øyvind. 1990. ”Gratisprinsippet før og nå.”

<http://home.hio.no/~oivind/gratispr.3.html>

kommuner med innbyggertall over 8000. Dessuten ble statstilskuddet økt og lovfestet. Også fylkesbiblioteker ble lovfestet, og tok over for det som ble kalt sentralbiblioteker i loven fra 1947.⁴⁰

2.5 Dagens bibliotek

I 1985 kom det en ny biblioteklov som stadfester enda tydeligere hva biblioteket skal være og hva det skal inneholde. Formålsparagrafen er relativt uendret siden 1985, og det er først i år at det har blitt lagt til noe i denne. Biblioteket som debattarena er et nytt punkt, noe vi skal se på litt senere i kapittelet. Biblioteklovens formålsparagraf stadfester at;

§ 1. Målsetting

Folkebibliotekene skal ha til oppgave å fremme opplysning, utdanning og annen kulturell virksomhet gjennom informasjonsformidling og ved å stille bøker og annet egnet materiale gratis til disposisjon for alle som bor i landet.

Det enkelte bibliotek skal i sine tilbud til barn og voksne legge vekt på kvalitet, allsidighet og aktualitet.

Virksomheten skal være utadrettet, og tilbudene skal gjøres kjent

Folkebibliotekene er ledd i et nasjonalt biblioteksystem⁴¹

Her er det tydelig at det ikke lenger bare er snakk om bøker. «Annet egnet materiale» kan bety mye, og rundt årtusenskiftet kom det etterhvert til å bety både digitalt materiale og tilgang til verktøy for å hente ut dette. Dette betyr at tilgang til pc'er, nettbrett og medieavspillere for ulike lydbøker omfattes av loven. I tillegg har det også kommet til annen type teknologi i biblioteket. Underholdningsteknologi som filmer, musikk og dataspill ble gjort tilgjengelig for utlån. Underholdningsteknologi som for eksempel

⁴⁰ Bibliotekloven av 1935. Norsk bibliotekhistorie-wiki.

http://bibliotekhistorie.no/index.php/Bibliotekloven_av_1935

⁴¹ Lov om folkebiblioteker av 1985. <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108>

Playstation eller Xbox og Wii har også kommet inn i biblioteket og benyttes aktivt av brukere. Biblioteksjef Nord forteller at dette er svært populært blant barn og unge, kanskje fordi mange ikke har tilgang til dette hjemme siden det er dyrt.⁴² Det betyr mye for barn og unge å ha tilgang til, og oppleve, det samme som deres venner gjør, og det å komme på biblioteket for å spille de nyeste spillene på Xbox eller Wii er viktig, spesielt når det er gratis.

Gratisprinsippet er også viktig for det demokratiske ved biblioteket. Det at alle, uansett bakgrunn og sosial status, kan komme for å benytte seg av de ulike tilbudene har vært en viktig drivkraft i folkeopplysningsprosessen fra tidlig 1800-tall og frem til i dag med mye av det andre biblioteket tilbyr.⁴³ Som Biblioteksjef Nord poengterer; biblioteket er det eneste offentlige samlingshuset hvor en person kan oppholde seg hvor ingen krever at man må kjøpe noe eller spør hvorfor vedkommende er der.⁴⁴

2.6 Gratisprinsippet i fare?

Biblioteket i dag omfatter svært mye, og kommunene bruker mye penger på drift og vedlikehold av bibliotekene. Det er klart det blir snakk om en del penger når bibliotekene i utgangspunktet ikke genererer egen inntekt, men er avhengige av subsidier fra stat og kommune. Budsjettene til folkebibliotekene kuttes, og dette skaper utfordringer i biblioteksektoren.

Dette fører til at bibliotekfilialer er blitt lagt ned. I følge Statistisk Sentralbyrås Kulturstatistikk fra 2012 var det da 742 folkebiblioteker i Norge.⁴⁵ Tallene viser også at antallet har sunket med to biblioteker fra 2011. I alt har antallet sunket med 356 mellom 1995 og 2012.⁴⁶ Dette ser dramatisk ut, og det er viktig å poengtere at det er filialer som er lagt ned i kommuner med flere enn ett bibliotek. I bibliotekloven slås det fast at hver kommune skal ha et bibliotektilbud, men i byer og kommuner med flere filialer er trenden at disse legges ned og biblioteket sentraliseres til ett hovedbibliotek,

⁴² Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

⁴³ Alnæs, Karsten. «Frodig biblioteklesning i skjermens tidsalder.» i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

⁴⁴ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

⁴⁵ Kulturstatistikk 2012. Statistisk Sentralbyrå. <http://www.ssb.no/kultur-og-fritid/artikler-og-publikasjoner/kulturstatistikk-2012>

⁴⁶ «Halve befolkningen bruker biblioteket.» 2012. E24.no. <http://e24.no/media/halve-befolkningen-bruker-bibliotekene/20253652>

gjærne i sentrum. Dette er nå tilfelle i Oslo hvor flere filialer vurderes å legges ned for å spare penger. Dette vil gå ut over brukere som har biblioteket som sin møteplass, og gjærne er innom daglig for å lese nyheter, studere eller benytte seg av andre tilbud.⁴⁷ Det å reise inn til sentrum kan være vanskelig for mange, særlig de eldre og unge. Men slike forslag går ikke upåaktet hen hos brukerne, og det er iverksatt brukerkampanjer og grupper på sosiale medier som søker å videreformidle informasjon og aktuelle saker med tanke på biblioteket. For eksempel «Ikke rør biblioteket vårt!» som nå har over 12 000 medlemmer på Facebook.⁴⁸

Det er flere aktører som foreslår løsninger eller endringer for å møte disse utfordringene. Fremskrittspartiet i Oslo har tatt til orde for en omlegging av bibliotekdriften. Man ønsker å åpne for privatisering av bibliotekene, eller gjøre dem til aksjeselskaper. Christian Tybring-Gjedde uttalte i den anledning at: «Folkebibliotekordningen ble til på en tid da bare et mindretall hadde råd til å kjøpe ei bok. Slik er det ikke lenger. Folks økonomiske situasjon har endret seg, og informasjon er lett tilgjengelig på nett.»⁴⁹ Hittil har dette utspillet ikke blitt tatt opp i Stortinget, men det er en del av en debatt som kommer med jevne mellomrom.

Hvordan en eventuell brukerbetaling vil påvirke samfunnet er temaet for en hovedfagsoppgave om mulige virkinger ved brukerbetaling i et samfunnsøkonomisk perspektiv.⁵⁰ Denne konkluderer med at brukerbetaling har noe for seg til en viss grad når det gjelder enkelte tjenester, men vil da ekskludere deler av befolkningen med mindre betalingsvillighet- eller dyktighet.⁵¹

⁴⁷ Gravklev, Bente R. 2013. «Kulturetaten foreslår nye bibliotekskutt.» Dagsavisen. <http://www.dagsavisen.no/kultur/kulturetaten-foreslar-nye-bibliotekskutt/>

⁴⁸ «Ikke rør biblioteket vårt» Facebookside. <https://www.facebook.com/pages/Ikke-r%C3%B8r-biblioteket-v%C3%A5rt/544095115663965?fref=ts>

⁴⁹ «FRP vil ha årsavgift på biblioteket.» 2011. VG. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/frp/frp-vil-ha-aarsavgift-paa-biblioteket/a/10080257/>

⁵⁰ Knudsen, Pål og Aabø, Svanhild. 2008. «Gratisprinsipp til besvør?» Bok og bibliotek. http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&view=article&id=561:gratisprinsipp-til-besv&catid=42

⁵¹ Knudsen, Pål: «Etterspørselen etter folkebibliotek tjenester. Velferdsvirkninger ved innføring av brukerbetaling på et gratis gode». Hovedfagsoppgave i samfunnsøkonomi, Universitetet i Oslo, 2004.

En av brukerne jeg snakket med er meget engasjert i dette temaet, og ga svært sterkt uttrykk for at det å betale for bibliotek tjenester ikke er veien å gå:

«Det er jo som om vi går mange skritt bak i tid til et punkt hvor det er et skille mellom folk i her i verden at det bare er de som har penger som skal få tilgang til kunnskap. Det må vi IKKE gjøre. Alle skal ha en sjans. For det er akkurat det der, at en person som kanskje ikke har hatt muligheten til å ta all den utdannelsen som de gjerne skulle ønske i sitt liv kan likevel gå inn på et bibliotek og sette seg ned med alle de bøkene som de aldri hadde muligheten til å sette seg ned med, og likevel tilegne seg denne situasjonen/kunnskapen på en helt personlig basis. Der er det noe biblioteket kan tilby som ingen andre steder kan tilby.»⁵²

For de fleste handler det ikke i så stor grad om pengene, men om prinsippet bak det demokratiske folkebiblioteket med like muligheter for alle, uansett. Men det finnes grupper i samfunnet som ikke har den økonomiske muligheten til å betale for bruk av biblioteket, særlig asylsøkere og trygdede.⁵³ En annen av brukerne jeg snakket med fortalte om en diskusjon hun hadde med en ansatt ved biblioteket, hvor dette temaet kom opp. Bibliotekaren kunne fortelle at enkelte som har fått purregebyr innimellom må be om utsettelse til å betale 30 kroner.⁵⁴ Dette forteller litt om den økonomiske situasjonen til noen av brukerne, og da vil en avgift for bruk av biblioteket kunne bli en for stor økonomisk belastning, og dermed frata disse brukerne muligheten til å bruke biblioteket.

⁵² Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

⁵³ Egholm, Charlotte og Jochumsen, Henrik. 1998. «Brugerbetaling og folkebiblioteker – nuancer og kulturpolitiske perspektiver.» Cultur.com.
<http://www.cultur.com/1998/981198.html>

⁵⁴ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

2.7 Biblioteket som arrangement- og debattarena

Biblioteket har blitt et sted for opplevelser, og biblioteksjefene forteller en del om de ulike aktivitetene som foregår ved deres biblioteker. Alt fra besøk av klovner og teater for barn til forfatterbesøk og samfunnsdebatter. «Biblioteksjef Nord» forteller at de ofte arrangerer foredrag og temadager, og at biblioteket lenge har vært en møtearena for diskusjon og debatter. Likevel har «Bibliotek Nord» har hatt mer fokus på arrangementer som formidler noe, fremfor debattarrangementer. For eksempel foredrag, kunstutstillinger, forfatterkvelder og konserter. Biblioteket har også faste arrangementer hver uke, som bokprat ved lunsjtider hvor besøkende kan ta med matpakke og diskutere litteratur. Det er også eventyrstund for barn hver fredag.⁵⁵

Ved «Bibliotek Sør» som er mye større, er det ofte arrangementer. Blant annet forfatterbesøk, lyrikkaftener, diskusjoner og språkkafé for innvandrere. Biblioteksjefen understreker at biblioteket ganske lenge har drevet med utøvende virksomhet på annen måte enn utlån, men etter en stortingsmelding i 2009 («Bibliotek. Kunnskapsallmenning, møtestad og kulturarena i ei digital tid») ble fokuset på den delen av bibliotekvirksomheten forsterket. Det at man kan komme til biblioteket og få en opplevelse har blitt viktigere, det skal være mer enn bare utlånsvirksomhet på biblioteket.⁵⁶ Her ser vi at bibliotekets rolle sprer seg ut i to felter – biblioteket som tilbyder av litteratur og biblioteket som tilbyder av opplevelser. Samtidig trenger ikke disse å utelukke hverandre.

Hun forteller at deres viktigste oppgave, formidling av litteratur, gjerne kombineres med andre arrangementer. Formidlingen skal være noe utover det at man kan henvende seg til bibliotekarer for tips om god litteratur. Den type formidling har de lyktes ganske godt med, det merkes på utlånet til biblioteket når det er ulike typer foredrag om spesielle temaer. Da blir bøkene om det aktuelle temaet lånt ut, og slik sett fungerer arrangementene svært godt for formidling av ulike typer litteratur.⁵⁷ Nettopp dette er godt for bredden i litteraturen understreker biblioteksjefen også. Selv om enkelte

⁵⁵ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

⁵⁶ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

⁵⁷ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

forfatterbesøk trekker flere interesserte enn lyrikraftener så er begge deler like viktige for samfunnsoppdraget til biblioteket.

Fra en lovendring som trer i kraft i 2014 har folkebibliotekene fått et nytt mandat for innhold.⁵⁸ Det ble nedfelt i loven at biblioteket skal fungere som debattarena, og begge biblioteksjefene trekker frem den nye lovendringen. Ved «Bibliotek Nord» er de litt usikre på hva slags debatter de ønsker seg, mens i «Bibliotek Sør» er de opptatt av å finne sin egen nisje, og har hittil satset på kulturdebatter med kulturtemaer fra sin «egen» by. «Biblioteksjef Sør» presiserer at hun ønsker at biblioteket skal være en debattarena uten «harde fronter», og de politikerne som eventuelt blir invitert til debatt blir oppfordret til å være mer reflektive i debattene og fokusere mer på samtale rundt et omdiskutert tema fremfor å stille seg hardnakket på hver sin side av debatten.

Med et utvidet samfunnsoppdrag vil det også komme noen utfordringer, og «Biblioteksjef Sør» påpeker at bibliotekene ikke har fått økte budsjetter som følge av lovendringen, og at det da kan gå utover enkelte andre tjenester biblioteket tilbyr, for eksempel innkjøp av bøker og annet materiale til bibliotekets samlinger.

2.8 Opplevelsesbiblioteket?

Folkebibliotekene har i takt med lovendringer fått stadig mer omfattende samfunnsoppdrag, samtidig som gratisprinsippet står sterkt. «Biblioteksjef Sør» fokuserte på at biblioteket skal være et sted for opplevelser, noe som er meget interessant. Med tanke på at biblioteket skal tilby bredt utvalg både når det gjelder litteratur, tilbud og arrangementer, går noe på bekostning av det andre?

«Biblioteksjef Nord» fortalte om hvordan Wii-konsollen var viktig for noen brukere, og biblioteksjefen ved «Bibliotek Sør» har også samme opplevelse. Det er faste brukere som kommer for å spille og benytte seg av disse. Hun forteller at da de fikk spillkonsoll i biblioteket så tenkte de at da kom ungdom dit kun for å spille, og ikke for å benytte andre aktiviteter i biblioteket. Det viste seg at biblioteket tiltrakk seg nye brukere, som i

⁵⁸ Lov om folkebibliotek av 1985, endret 01.01.14.
<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108>

utgangspunktet kom dit for å spille, men deretter oppdaget de de andre mulighetene biblioteket hadde å tilby og begynte å benytte seg av det materialet biblioteket har til utlån. Spilling ble da en inngangsport til utvidet bruk av biblioteket. IT-konsulenten ved «Bibliotek Nord» har samme inntrykk når det gjelder utlån av filmer. Folk som i utgangspunktet var innom for å låne bøker tok seg like godt en tur innom hyllene med dvd'er mens de var på biblioteket, og antall lån steg.

I «Bibliotek Sør» er det foretatt en oppussing av flere av filialene, og en ominnredning av bibliotekene. I sammenheng med dette vurderte biblioteksjefen å redusere antall pc'er som besøkende kunne benytte seg av. Det viser seg imidlertid at det er stadig økende forespørsel om tilgang til pc'er, og at kutt i dette ikke ble aktuelt.⁵⁹ Dette sier noe om at dette tilbudet er svært viktig for brukerne. Undersøkelsene i ABM-skriftet «Hvem er de og hvor går de?» viser også en del av denne trenden, hvor mange av brukerne benytter flere av bibliotekets tilbud i den tiden de er på biblioteket.⁶⁰ De fleste av brukerne er minoriteter, som benytter dem til lesing av nettaviser, og sosiale medier for å holde kontakt med andre.⁶¹ Tilgang til pc'er i biblioteket bidrar også til at innvandrere får økt digital kompetanse, selv om de ikke har tilgang til pc hjemme.⁶²

2.9 Hva sier brukerne?

De brukerne jeg har intervjuet er svært ivrige brukere av biblioteket, og alle er klar over at biblioteket tilbyr mer enn bare utlån av bøker. Flere av dem har ikke vært særlig aktive deltakere på arrangementer, men skulle svært gjerne ønske at de hadde hatt tid til å delta. En av brukerne oppsøker gjerne biblioteket for å få hjelp til å finne ulike typer materiale hun har behov for til studier. Hun deltar også i en lesesirkel i privat regi, og har ofte behov for å få tak i bøker som ikke lenger finnes i bokhandlene. Da må disse ofte fjernlånes fra andre biblioteker. Hun er svært fornøyd med denne ordningen.⁶³ En

⁵⁹ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

⁶⁰ Egaas, Marit et al. 2008. «Hvem er de og hvor går de? Brukeratferd i norske storbybiblioteker.» ABM-skrift.

⁶¹ Hogstad, Steinar og Lange, Fredrik B. 2013. «Mer enn et bibliotek.» Adressavisen.

⁶² Guthu, Lene og Holm, Sigrid. 2010. «Innvandrere på nett. En analyse av innvandreres digitale kompetanse.» Vox. Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk.

⁶³ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

annen bruker poengterer også dette med at biblioteket er et sted å få tak i bøker som ikke lenger finnes i de store bokhandlene i landet. En bruker benytter også biblioteket for å studere, fordi det er færre som sitter der og leser enn det er ved studiestedet.

Brukerne er stort sett innom for å låne bøker, men er godt orientert om hva som foregår der gjennom ulike oppslag som for eksempel plakater, og også informasjon på hjemmesiden til biblioteket. Brukerne opplever biblioteket som et godt sted å være, og at de får god hjelp til å finne det materialet de er ute etter. Teknologien i biblioteket blir også sett på som svært nyttig for mange, spesielt utlån- og innleveringsautomatene. Det å gjøre låneopplevelsen mer effektiv, og at bibliotekarene dermed får mer tid til formidlingsarbeid er noe flere påpeker.⁶⁴ Biblioteksjefene har også inntrykk av at teknologi som gjør brukerne mer selvhjulpne er et godt verktøy, og frigir tid til å hjelpe dem som kommer innom med spørsmål eller trenger veiledning.

En annen bruker trekker frem en sammenligning mellom biblioteker og religiøse møtesteder. I et relativt sekulært samfunn som Norge, hvor religiøse steder som for eksempel kirker ikke lenger er et sterkt møtested for folk. For mange ikke-troende så kan biblioteket tilby et nøytralt og sekulært sted man kan samles uavhengig av sin tro.⁶⁵ Det å samles rundt kunst, kultur og kunnskap i biblioteket kan bygge broer og oppfordre til at biblioteket får en ekstra dimensjon som møtested.

2.10 Flerkulturelt innhold

Både «Bibliotek Sør» og «Bibliotek Nord» har arrangementer som retter seg mot innvandrere i kommunen. Biblioteksjefen i «Bibliotek Nord» forteller at kommunen har hatt asylmottak i mange år, og at de har et tett samarbeid med innvandringsstjenesten i kommunen om tilbud til asylsøkere og andre innvandrere, blant annet en lesegruppe for kvinner med annet morsmål enn norsk. Hun forteller at det er veldig mange som benytter seg av biblioteket, da de kan komme dit og finne litteratur på sitt eget språk og benytte pc'er for å holde kontakt med venner og familie i hjemlandet.⁶⁶ Også her er

⁶⁴ Intervju med Agnes, 07.02.2014, og Karin, 11.02.2014.

⁶⁵ Intervju med Vebjørn, 04.02.2014.

⁶⁶ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

gratisprinsippet viktig, da spesielt asylsøkere ikke stiller så sterkt økonomisk.

«Bibliotek Sør» har også ulike tilbud til innvandrere, blant annet en språkkafé. Biblioteksjefen er opptatt av at biblioteket skal være et møtested også for innvandrere, at alle skal kunne snakke sammen og ikke leve parallelle liv foran bruker-pc'ene biblioteket har tilgjengelig. Språkkaféen er lagt opp slik at det serveres kaffe og kjeks, og så får de interesserte mulighet til å øve på å snakke norsk gjennom diskusjoner om aktuelle temaer. Denne er svært godt besøkt, og en god mulighet for innvandrere til å lære språk og tilegne seg kunnskap om det norske samfunnet. Biblioteksjefen poengterer at det er svært inkluderende, og at deltakere har satt i gang lignende arrangementer på privat initiativ.⁶⁷ Slik sett er biblioteket en integreringsarena med påvirkning utover det som foregår i det fysiske biblioteket. Integrering går også begge veier, og det kan være like lærerikt for nordmenn å møte og prate med mennesker fra andre kulturer. Slik sett er biblioteket kanskje den viktigste integreringsarenaen i kommunen.

Et åpent bibliotek gir også mening til de som går der, kanskje spesielt asylsøkere som har mye fritid, og ikke har det nettverket eller andre mulighetene andre får gjennom arbeid og fritidsaktiviteter. «Biblioteksjef Nord» forteller at biblioteket gir spesielt asylsøkere et tilbud i hverdagen hvor de kan gjøre noe meningsfylt, og at de er flinke til å benytte seg av mulighetene som finnes, enten for det sosiale eller for det materialet biblioteket har å tilby. Biblioteket har sånn sett et innhold som går utover det rent fysiske samlingsstedet, det blir også et sted for muligheter og som blir meningsfylt for brukerne som går dit.⁶⁸ Konklusjonen i ABM-skriftet «Biblioteket og det flerkulturelle Norge» var at innvandrere og minoriteter var flinkere til å bruke biblioteket som sosial møteplass enn det etniske nordmenn er.⁶⁹

Integrering gjennom bruk av bibliotek er ikke noe som omfattes direkte av bibliotekloven, eller er stadfestet noe sted, men på bakgrunn av denne informasjonen, samt kunnskapen om at minoriteter som benytter seg av biblioteket er svært høy sammenlignet med andelen etniske nordmenn,

⁶⁷ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

⁶⁸ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

⁶⁹ Vaagan, Robert. 2005. «Bibliotekene og det flerkulturelle Norge.» ABM-skrift.

forteller at biblioteket er en svært viktig integreringsarena. Dette viser seg spesielt i mindre byer eller kommuner, for eksempel «Bibliotek Nord».⁷⁰

2.11 Biblioteket mot fremtiden

Vi har sett at biblioteket har endret seg gjennom tidene. Fra å være en kunnskapsbase og statusobjekt for de rike, som deretter gjennom folkeopplysning ble et ledd i demokratiseringsprosessen i samfunnet. Senere kommer nye oppdrag til, nytt innhold og nye brukere. For eksempel det fysiske innholdet endrer seg, det er ikke bare bøker lenger, men underholdningsteknologi som film og musikk og spill. Biblioteket har også blitt en arena for arrangementer av ulik art, og fått nytt samfunnsoppdrag som debattarena. Også som integreringsarena hvor innvandrere får mulighet til å lære språk og møte andre i samme situasjon, samt tilegne seg kunnskap om norsk kultur. Dette gir biblioteket en ekstra dimensjon, og det blir ikke bare et sted med fysisk materiale, men det går over til å få et mer symbolsk aspekt. Biblioteket er en tilpasningsdyktig institusjon i samtiden.

Brukerne jeg har snakket med poengterte at de kommer til å bruke biblioteket også i fremtiden, mange av dem kanskje enda mer fordi de da får mer tid til å gå på arrangementer og benytte seg av flere tilbud enn bare lån av materiale. Flere av dem uttrykte bekymring for at digitaliseringen av bøker kunne bli en sterk konkurrent til biblioteket. En bruker uttalte: «Jeg kjenner jo bittelitt på frykten for at biblioteket skal bli et sted som bare finnes inni Ipaden altså, men det må fortsette å være et fysisk sted.»⁷¹ Likevel tror alle at biblioteket også vil være en sterk samfunnsinstitusjon og en møteplass også i fremtiden, selv om mye blir digitalt. Biblioteksjefene er heller ikke bekymret for fremtiden for bibliotekene, men ser for seg at biblioteket eksisterer sammen med e-bøkene og det digitale. «Biblioteksjef Sør» oppsummerer bibliotekene i fremtiden slik: «Men at vår oppgave, som bibliotek vil være enda mer knyttet til formidling og til opplevelse og ting rundt boka. Nasjonalbibliotekaren sier at bibliotekene skal drive service rundt boka, og det er et godt begrep. For der ligger det både opplevelser og formidling.» Og nettopp boken i biblioteket er tema for neste kapittel.

⁷⁰ «Hvem er de og hvor går de? Brukeratferd i norske storbybiblioteker.» ABM-skrift. Også i «Bibliotekene og det flerkulturelle Norge» ABM-skrift.

⁷¹ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

Men hva med boken? Hvordan har bokens rolle. I løpet av tidne har det som er i biblioteket endret seg til å bli fra leirtavler og papyrus. Det som oppbevares i biblioteket har endret seg, e-boken er den døden for biblioteket?

3 Boken – fra stein og papyrus til entall og nuller

Som vi var inne på i forrige kapittel, med samfunnsopplysningsidealet og demokratisering, er bøker bidragsyttere til dannelse, kunnskap og utdanning, men også underholdning. Det er bibliotekenes utfordring å bidra med dette, og ivareta et samfunnsoppdrag hvor mange ulike behov blir ivaretatt på en god måte. ”*You can borrow a book, but you get to keep the ideas.*”⁷² Dette illustrerer på en god måte bokens verdi.

Biblioteket har endret innhold og funksjon gjennom tidene, men boken og biblioteket har vært uatskillelige. Boken som medie har endret seg, men alltid hatt sin plass i biblioteket. Med den økende digitaliseringen har enkelte undret seg over hvorvidt dette blir døden for biblioteket, men også for papirboken slik vi kjenner den.⁷³ For 14 år siden var det enkelte som trodde sterkt på at e-boken skulle overta for papirbøkene.⁷⁴ Rasmus Fleischer diskuterer nettopp bøker i boken ”Boken”, og hvordan definisjonen av boken har endret seg. Den består ikke lenger nødvendigvis av en perm med ark i mellom, med trykt tekst eller håndskrift. Nå er den også i digital form, som e-bøker, og kan leses på nær sagt hva som helst som har en skjerm.⁷⁵ Hva innebærer dette?

I dette kapittelet vil jeg se på bøkene i biblioteket. Jeg vil beskrive noen av utviklingstrekkene ved boken, deretter hvordan boken har blitt digital. Deretter hvordan brukerne ser på forholdet mellom e-bøker og papirbøker.

3.1 Fra stein og papyrus til entall og nuller

Boken slik som vi vi kjenner den; stive permer med papirer i midten og trykket skrift, er en relativt ny oppfinnelse. Boken har lang historie, fra bruk av skrift på leirtavler i det gamle Mesopotamia, til papyrusruller i det gamle

⁷² Reading Matters. National Reading Campaign.

<http://www.nationalreadingcampaign.ca/our-work/reading-matters/>

⁷³ Figenschou, Anitra. 2010. «Papirboken vil dø.» Artikkel publisert i Dagens Næringsliv. <http://www.bi.no/forskning/News/Nyheter-2010/Derfor-vil-papirboken-do--/>

⁷⁴ Braanen, Bjørgulv. 2000. ”Hvis boken ikke fantes?” Artikkel i Dagens Næringsliv.

[\[info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008190003130030&serviceId=2\]\(http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008190003130030&serviceId=2\)](http://web.retriever-</p></div><div data-bbox=)

⁷⁵ Fleischer, Rasmus. 2011. *Boken*. Ink bokforlag.

Egypt.⁷⁶ Pergament og papir kom til Europa i middelalderen og ble deretter det viktigste materialet til bøker. De tidlige bøkene ble skrevet for hånd, og derfor måtte kopieres for hånd gjorde bøker sjeldne og svært verdifulle. Ikke noe folk flest hadde råd til. Med boktrykkerkunstens inntog på 1400-tallet sank kostnadene for produksjon og boken fikk større utbredelse.⁷⁷ Dette var viktig for opplysningstiden, som igjen skulle få store konsekvenser for synet på kunnskap og bøker.⁷⁸ Papirboken har endret seg relativt lite frem til vår tid, men det er nå vi ser en ny stor endring i boken som medium.

Digitalisering, som på samme måte som innføring av trykte bøker, er et revolusjonerende nytt fenomen. «Den digitale revolusjon» er et uttrykk som ofte blir brukt i dag, om perioden fra årtusenskiftet.⁷⁹ Digitaliseringsprosessen som banet vei for e-bøkene er det viktige. Forestillingen om at bøker kunne være digitale oppsto allerede på 1940-tallet, når IT-forskeren Vannevar Bush publiserte en artikkel hvor han presenterer en såkalt Memex, et teknologisk system for lagring og gjenfinning av informasjon. I artikkelen beskriver han dette som;

«Consider a future device for individual use, which is a sort of mechanized private file and library. It needs a name, and to coin one at random, 'memex' will do. A memex is a device in which an individual stores all his books, records, and communications, and which is mechanized so that it may be

⁷⁶ Lerner, Fred. 1998. *History of libraries*.

⁷⁷ Hognestad, Karin-Helene R. 2000. «Bokens historie i Norge.» i *Til Opplysning. Skriftserie fra Universitetsbiblioteket i Trondheim*. Nummer 3.
http://www.ntnu.no/ub/formidl/utgivelser/til_opplysning/to_nr3.php

⁷⁸ Hognestad, Karin-Helene R. 2000. «Bokens historie i Norge.» i *Til Opplysning. Skriftserie fra Universitetsbiblioteket i Trondheim*. Nummer 3.
http://www.ntnu.no/ub/formidl/utgivelser/til_opplysning/to_nr3.php

⁷⁹ Ronchi, A. M. 2009. *eCulture. Cultural content in the digital age*. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg

consulted with exceeding speed and flexibility. It is an enlarged intimate supplement to his memory.»⁸⁰

Her ser vi at Bush ser for seg en digital tekst som kan leses via et elektronisk leseverktøy. Ordet Memex er satt sammen av ordene ”index” og ”memory” og ble en grunnleggende idé som senere skulle forme både internett og digitaliseringsprosessen. Memex var en visjon som kan regnes som den første tanken om e-boken som ble presentert slik vi kjenner det i dag. Det tok likevel nærmere 60 år før den type e-bok vi kjenner i dag så dagens lys.

3.2 Dagens digitale verden

Definisjonen på hva en e-bok er kan være litt varierende. En definisjon er at e-bok er en lagret fil som inneholder teksten til en hel bok, enten som allerede er i print eller som kunne vært trykket på papir.⁸¹ I 2013 utgjorde e-bøker 1,6 % av den samlede utgivelsen av skjønnlitteratur og generelle utgivelser i Norge, ifølge Forleggerforeningen. Det meste av dagens tilgjengelige e-bøker er engelske bøker. Det norske nettstedet ebok.no har henholdsvis 5700 titler på norsk, men 480 000 engelske titler.⁸² Når det gjelder kjøp av e-bøker viser beregninger fra Forfatterforeningen at 25 av 1000 kjøpte titler i 2013 er e-bøker, og at antall kjøp steg kraftig mellom 2012 og 2013.⁸³ Fastprisordninger, innkjøpsordning og momsfristak spiller inn når det gjelder salg av bøker, og ironisk nok er papirbøker momsfri, men e-bøker blir tillagt 25% moms, noe de har hatt siden 2011.⁸⁴ Argumentet for moms var å styrke konkurransevilkårene for digitale tjenester og produkter,

⁸⁰ Bush, Vannevar. 1945. ”As we may think.” i The Atlantic Monthly.
<http://web.mit.edu/STS.035/www/PDFs/think.pdf>

⁸¹ Reilly, Edwin D. 2003. *Milestones in Computer Science and Information Technology*. Greenwood.

⁸² ”Mesteparten på engelsk i Norge.” 2013. Artikkel i Dagens Næringsliv.
<http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008201311203959A660B71CC98E57D59C63E48966A6&serviceId=2>

⁸³ Brække, Jonas. 2013. «Salget av e-bøker firedoblet på ett år.» i Dagsavisen.
<http://www.dagsavisen.no/kultur/salget-av-eboker-firedoblet-pa-ett-ar/>

⁸⁴ Sørheim, Tone Iren. 2012. “Nå blir det moms på e-bøker og spill.” Dine penger.no.
<http://www.dinepenger.no/regler/naa-blir-det-moms-paa-e-boeker-og-spill/10088154>

ifølge daværende finansminister Sigbjørn Johnsen.⁸⁵ E-boken blir altså dyrere enn den kunne ha vært, og brukerne er svært prisbevisste. Den norske e-boken kan ikke konkurrere mot giganten Amazon som tilbyr et enormt utvalg og lave priser. Et par av brukerne mener dette kan komme av at Norge er et lite land og norsk er et lite språkområde, og derfor blir det ikke det helt store bokmarkedet heller når man sammenligner det med engelske bøker.⁸⁶

I tillegg finnes det mange nettsider som tilbyr gratis e-bøker, blant annet Project Gutenberg. Dette prosjektet var en av pionerene for å tilby bøker gratis på nett, og er enda et av de største nettstedene for gratis e-bøker. Project Gutenberg ble lansert i 1971 av Michael Hart. Hans idé var å lagre bøker digitalt ved å skrive inn all teksten på en pc, eller skanne dem. Project Gutenberg er i dag en av de største samlingene av digitale bøker på internett.⁸⁷ Norge har også noe som ligner. Bokhylla.no som drives av Nasjonalbiblioteket og har som formål å digitalisere hele sin samling og gjøre den tilgjengelig gratis på nett. En av mine informanter, kaller dette en ”gavepakke” til lesere.⁸⁸ Det at man kan få tilgang til bøker gratis på nett er viktig for henne, og hun har benyttet seg av dette en rekke ganger.

3.3 Opphavsrett og lisenser

Det å legge ut bøker på nett er også utfordrende, både for utgivere og brukere. Teknologien både muliggjør og begrenser. Bokhylla.no er et godt tilbud, men har også begrensninger. Det er ikke mulig å laste ned bøker til nettbrettet eller mobilen og lese dem offline. Man må dessuten ha en norsk IP-adresse. Når man går inn på bokhylla.no og ønsker å lese en bok får man opp melding om at boken ikke kan lagres da den omfattes av opphavsretten.⁸⁹ Man er da altså avhengig av å lese dem på nett, i en nettleser, noe som kan være upraktisk for mange. Spørsmål om opphavsrett har vært et av de mange konfliktfylte temaene knyttet til lansering av e-

⁸⁵ Bjercknes, Bendik. 2011. “Moms på Amazon, Spotify og nettspill.” Aftenposten.no. http://www.aftenposten.no/okonomi/innland/Moms-pa-Amazon_-Spotify-og-nettspill-5347999.html#.Uyl9jKh5NqA

⁸⁶ Intervju med Karin, 11.02.2014.

⁸⁷ Reilly, Edwin D. 2003. *Milestones in Computer Science and Information Technology*. Greenwood Press.

⁸⁸ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

⁸⁹ Bokhylla.no

bøker, og frykten for piratkopiering og ulovlig nedlasting har vært en begrensning for lanseringen av e-boka i Skandinavia.⁹⁰ Mange bøker er likevel fritt tilgjengelige og la grunnlaget for nettsider som Project Gutenberg. Grunnen til at mange av de gamle ”klassikerne” nå kan legges ut gratis er at opphavsretten bortfaller 70 år etter forfatterens død.⁹¹

Det kan være andre utfordringer knyttet til denne regelen, og det er at andre land kan ha andre lover for opphavsrett. Project Gutenberg, som følger de amerikanske reglene for opphavsrettigheter, er i utgangspunktet en gratis side, men det er ikke sikkert boken vil være tilgjengelig for brukere utenfor USA hvis boken i det aktuelle landet fremdeles er omfattet av opphavsrettigheter. Det må tas forbehold om at opphavsrett kanskje forholder seg annerledes i andre land, noe det blir opplyst om på hjemmesiden. Enkelte av bøkene i Project Gutenberg er bøker hvor forfatter har gitt tillatelse til bruk, og er derfor fritt tilgjengelig overalt.⁹² Slik sett er det ulike forbehold om man ønsker å benytte seg av e-bøker fra slike nettsider. Mens dette er problemer leserne støter på kan det for forfattere oppleves annerledes.

Internett har skapt store utfordringer for forfattere (eller andre som publiserer kulturelt innhold) når det gjelder opphavsrett. Særlig når det gjelder nettet er det ikke noe system for registrering av sin copyright, eller eieforhold til digitalt materiale.⁹³ Dette er også en av de store kontroversene når det gjelder e-bøker. Legger man ut noe digitalt på nett, må man også være klar over at det kan misbrukes, endres og kopieres, og dette er ganske omfattende. Daily Mail skriver at så mye som 20% av e-bøker er ulovlig lastet ned.⁹⁴ Alle

⁹⁰ Keilhau, Lars. 2013. «Hele Skandinavia er trege på e-bøker.» i Aftenposten.

http://www.aftenposten.no/kultur/Hele-Skandinavia-er-trege-pa-e-boker-7120704.html#.U3NuSv1_tUU

⁹¹ Åndsverkloven. 4. Kapittel. Opphavsrettens vernetid. Fra Lovdata.no.

http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1961-05-12-2#KAPITTEL_4

⁹² Terms of Use. 2014. Project Gutenberg.

http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Terms_of_Use

⁹³ Ronchi, A. M. 2009. *eCulture. Cultural content in the digital age*. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg

⁹⁴ Poulter, Sean. 2012. «eBook pirates cash in on Kindle sales boom as thousands turn to rogue sites for cheap downloads.» Daily Mail.

<http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2081072/Online-pirates-threaten-Kindle-profits-thousands-turn-sites-download-free-eBooks.html#ixzz1ilg2cDGE>

forfattere eier sine verk, men piratkopiering av så vel bøker som musikk og film er omfattende og vanskelig å følge opp. Selv om ulike land har lover som gjelder for opphavsrett og beskyttet materiale så er internett en slags gråsoner som går på tvers av landegrensene og de ulike lands lovgivninger.

For å muliggjøre salg av e-bøker har såkalt DRM-systemer (Digital Rights Management) blitt utviklet og implementert. DRM er knyttet til lisenser på filer som inneholder tekst, musikk eller film. Dette skal gjøre det umulig å kopiere denne filen, eller på andre måter endre innholdet. DRM er relativt nytt, og kan også videreutvikles i takt med den teknologiske utviklingen av ulike plattformer for e-bøker eller andre typer opphavsrettsbeskyttet digitalt materiale.⁹⁵

Det viktig å merke seg at en e-bok bare er en lånefil, eller, man har leid lisensen. Problemet med dette er at lisensen kan slettes når utgiver vil, ved at selger av e-boken tar seg inn i systemet på lesebrettet. Kindle gjorde dette da de oppdaget at en bok var blitt solgt gjennom Amazon av et forlag som ikke hadde rettighetene til den. Dette gjorde Amazon meget upopulære, men gjorde mange av deres kunder bevisste på hvor stor makt selger og utgiver har over digitale filer versus papirbøker.⁹⁶ Man kjøper egentlig lisensen på e-bøker, man har ikke filen til odde og eie, og dette har også påvirket hvordan biblioteket må forholde seg til e-bøker. Dette skal vi se mer på i neste kapittel.

3.4 Teknologiske utfordringer

Tre av mine fem bruker-informanter har et nettbrett eller andre verktøy for å lese e-bøker på. Hvordan de bruker dem er imidlertid forskjellig. Vebjørn har den nyeste Kindlen (paperwhite), Karin har den forrige versjonen av Kindle, og Agnes har vanlig Ipad som hun leser e-bøker på. De er enige om at e-bøker er svært praktiske, men bruker lesebrettene litt forskjellig. Torbjørn har ikke et lesebrett, men leser noen e-bøker på pc. Dette fordi mange av disse bøkene ikke finnes i papirformat, og er det han kaller ”små,

⁹⁵ Qiong, Liu et al. ”Digital Rights Management for Content Distribution” I ACSW Frontiers '03 Proceedings of the Australasian information security workshop conference on ACSW frontiers 2003 - Volume 21 <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=827994>

⁹⁶ Wiig, Charlotte. 2011. ”Bøker ble slettet over natten.” Aftenposten. <http://www.aftenposten.no/kultur/article3178533.ece#.UymG46h5NqA>

obskure” sakprosabøker som ikke har fått publisering gjennom et forlag. Dette har han hovedsakelig fått tak i gjennom Amazon, og leser gjennom deres Kindle-app til pc, men har også lest enkelte bøker i PDF-format nedlastet til pc'n fra forfatteres egne nettsider.⁹⁷

Ingrid, som i utgangspunktet ikke er noe glad i e-bøker, forteller at hun leser en del pensum på pc som hun ikke får tak i ellers, og da gjennom universitetsbiblioteket ved NTNU.⁹⁸ Karin bruker også bibliotekets digitale samling ganske aktivt, da pensumbøkene ofte er dyre og man ikke alltid trenger hele boka. Da er det enklere å enten låne den som e-bok, eller lese det på pc'n på biblioteket, slik som også Ingrid gjør. Karin er ikke helt fornøyd med løsningene for bruk av bibliotekets e-bøker, for da må hun bruke pc eller et annet nettbrett for å få tilgang til dem, og ikke sin egen Kindle.⁹⁹ Noen utgivere, slik som Kindle, låser brukeren til sine egne nettsider og åpner ikke for at man kan laste ned e-bøker fra andre enn Amazon.¹⁰⁰ Imidlertid kan man laste ned en Kindle-app til andre lesebrett for å få tilgang til Amazons bokhandel.

Denne problemstillingen er IT-konsulenten ved «Bibliotek Nord» opptatt av.¹⁰¹ Han poengterer av at tilgangen til e-bøker bør fås til alle typer nettbrett eller elektroniske plattformer. Dette var også en problemstilling blant de tidlige e-bok-produsentene tilbake på 1990-tallet. Da var det ofte sånn at et firma lanserte en e-bokleser/nettbrett, og ga tilgang til å kjøpe e-bøker da til sin egen plattform. En artikkel publisert i Dagens Næringsliv i 1998 beskriver e-boken slik den var da, og da var det ikke så stor begeistring for systemene. I artikkelen blir det vist til at skjermene er dårlige og dermed forringer leseopplevelsen, samt at e-boken/e-bok-lesebrettet var tungt og uhåndterlig. Det trekkes likevel frem at ulike produsenter forsøker å utvikle nye systemer og ny teknologi for å øke lesbarheten, samt øke batterikapasiteten på selve brettet. Flere ting som nevnes i artikkelen, og som senere skal vise seg å bli et av de store problemene med e-bøker, er hvilke systemer de ulike lesebrettene har for å få tak i bøker/tekst. Mange lesebrett

⁹⁷ Intervju med Torbjørn, 04.02.2014.

⁹⁸ Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

⁹⁹ Intervju med Karin, 11.02.2014.

¹⁰⁰ Wiig, Charlotte. 2011. "Bøker ble slettet over natten." Aftenposten.
<http://www.aftenposten.no/kultur/article3178533.ece#.UymG46h5NqA>

¹⁰¹ Intervju med «IT-konsulent Nord», 24.01.2014.

kunne bare motta tekst og data fra produsentens system og nettverk, ikke fra andre. Brukere ble dermed avhengig av produsenten i større grad enn hva vi er vant med i dag.¹⁰² Det ble forsøkt å få i gang et system for norske e-bøker i 2000, men dette lyktes ikke.¹⁰³

Fra midten av 1990-tallet fantes det mange ulike nettbrett og lesebrett og det var ulike systemer for publisering på disse brettene, og tidligere var ett system låst til en bestemt type Brett. Et forsøk på å standardisere leseapper/plattformer var ePUB som i 2007 ble lansert av International Digital Publishing Forum. EPUB er et gratis format for lesing av digitalt materiale på ulike nett- og lesebrett, men også smarttelefoner og pc.¹⁰⁴ Det er verdt å merke seg at man bare kan åpne fritt tilgjengelig materiale gjennom EPUB, det vil si materiale som er gjort tilgjengelig eller ikke omfattes av kopisperringer.

Nå som det eksisterer så mange plattformer, både smarttelefoner og nettbrett, så må produsenten tenke på hva brukerne etterspør, og at det finnes ulike typer brukere. Ulike brukere kan ha svært forskjellige preferanser og være svært opptatt av hvilken produsent som er den beste. For eksempel «hat-krigen» mellom Apple- og Android-brukerne, som i høyeste grad er reell på internett, hvor det debatteres heftig og er stor uenighet om hvilket system som er best.¹⁰⁵ På de ulike lesebrettene/leseplattformene med ulike teknologiske løsninger er brukere tilgjengelig på nett overalt. Brukerne har kanskje blitt vant til, og nærmest tar som en selvfølge at de skal kunne ha tilgang til alt, hele tiden. Også når det gjelder e-bøker. Dette kan skape forventninger som produsentene må rette seg etter og oppfylle.

¹⁰² Grimelid, Stig og Øgrim, Tellef. 1998. "Bokhyllenes sorti?" Artikkel i Dagens Næringsliv morgen. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008199807180025&serviceId=2>

¹⁰³ Halmø, Elisabeth. 2000. "Nå kommer e-boken." Artikkel i VG. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055016200006301072184&serviceId=2>

¹⁰⁴ EPUB:Overwiev. <http://idpf.org/epub/30>

¹⁰⁵ Crook, Jordan. 2012. "These iOS vs. Android Flame Wars have to stop." Techcrunch.com. <http://techcrunch.com/2012/02/23/these-ios-vs-android-flame-wars-have-to-stop/>

Ivar Frønes peker i sin bok ”Digitale skiller” på at det er viktig i et kunnskaps- og informasjonssamfunn at man ikke skaper såkalte digitale skiller, altså at enkelte deler av befolkningen faller utenfor utviklingen av ulike grunner.¹⁰⁶ Dette tematiserte jeg også i forrige kapittel, da i med tanke på biblioteket. Dette gjelder like mye for den utviklingen vi ser når det gjelder de teknologiske løsningene for e-bøker. Stortingsmelding, nummer 17 (2006-2007), ”Eit informasjonssamfunn for alle” omtales det som kalles digital inkludering – tilgang, universell utforming og kompetanse for alle brukere av teknologiske løsninger i Norge.¹⁰⁷ Store deler av denne meldingen handler om IKT-tjenester, men er overførbare til den teknologien som gir grunnlag for alle typer digital kunnskap og informasjon, deriblant e-bøker. Det har også kommet en ny, og kanskje mer oppdatert stortingsmelding om dette, 23(2012-2013) ”Digital agenda for Norge – IKT for vekst og verdiskaping.”¹⁰⁸ Der konkluderes det med at Norge skal ta digital inkludering på alvor, og arbeide mot teknologiske løsninger som kommer befolkningen til gode.

3.5 Hva leser de?

Mange av mine informanter var svært opptatt av bibliotek og bøker/e-bøker. Det jeg ikke hadde forberedt meg på var hvor sterke følelser flere av dem har til bøker. Ikke minst hvordan de ser på bøker og hvordan de opplever det å lese en bok. For dem var boken noe mer, det var en opplevelse, en virkelighetsflukt, like mye som en kilde til kunnskap.

Vebjørn leser ikke så mye skjønnlitteratur på papir lenger, men har gått over til å bruke bare e-bøker. Han er opptatt av kunnskap og det å lese seg opp på fagfeltet sitt, men også lese hvordan andre har formidlet den type kunnskap han ønsker å inneha og senere formidle selv. Og dette får han på e-bok. En kan kanskje si at han representerer kunnskaps- og informasjonsinteressen hos en type leser. Når han leser skjønnlitteratur er det for å kunne foreta en

¹⁰⁶ Frønes, Ivar. 2002. *Digitale skiller*. Bergen: Fagbokforlaget

¹⁰⁷ Stortingsmelding nummer 17(2006-2007). ”Eit informasjonssamfunn for alle.”
<http://www.regjeringen.no/Rpub/STM/20062007/017/PDFS/STM200620070017000DDDPDFS.pdf>

¹⁰⁸ Stortingsmelding nummer 23(2012-2013). ”Digital agenda.”
<http://www.regjeringen.no/pages/38268786/PDFS/STM201220130023000DDDDPDFS.pdf>

liten virkelighetsflukt. Han oppsummerer sin opplevelse av lesing på denne måten:

«Jeg leser noe populærvitenskapelig fordi jeg er interessert i å kunne formidle, altså vitenskapsformidling synes jeg er interessant, som naturviter. Og det er noe jeg gjerne vil gå inn i selv, så jeg har lest en del populærvitenskapelige bøker for å finne ut av hvordan er det andre som er suksessfulle gjør det. Sånn at jeg kanskje kan skrive selv. Ellers er det mye fantasy, og mye science fiction. Jeg liker bøker som er litt revet bort fra denne virkeligheten, sånn at jeg da kan forsvinne inn og leve i en annen verden.»¹⁰⁹

Her ser vi at han er opptatt både av det å tilegne seg kunnskap gjennom litteraturen, men også virkelighetsflukten. Dette ønsket om en slags virkelighetsflukt deler han med flere av de andre informantene mine. En annen informant, Ingrid, leser for å ”slippe unna” virkeligheten. Hennes store interesse er fantasy, science fiction og romaner satt til en annen historisk tidsperiode enn den vi lever i i dag:

«Jeg liker godt å lese scifi og fantasy, og jeg liker godt å lese folkeeventyr og myter og legender og sånne ting. Så det er det jeg liker, sånt som jeg ikke er i stand til å gjenkjenne fra vårt eget samfunn eller egen hverdag. Det har blitt mer en slags eventyr- og fantasiflukt, der jeg bare sitter og koser meg med historien».¹¹⁰

I tillegg til dette kan hun tenke seg å studere mye, hun er interessert i læring og benytter begrepet ”renessansemenneske” om seg selv, altså at hun liker det å studere flere fagfelt, ikke bare det faget hun studerer. Hun kunne tenkt seg at det ikke var tids- og økonomiske begrensninger for hvor mye hun kan

¹⁰⁹ Intervju med Vebjørn, 04.02.2014.

¹¹⁰ Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

studere i løpet av livet.¹¹¹ Dette kan fortelle om et ønske om å benytte alle mulighetene som bøker gir, ikke bare for underholdning og virkelighetsflukt, men for å tilegne seg et bredt spekter av kunnskap.

3.6 E-boken versus papirboken

Det har skjedd en endring fra den tradisjonelle papirboken og til det nye mediet som har kommet på markedet; e-boken. Jeg er opptatt av hvordan informantene mine opplever dette, og i hvor stor grad de bruker e-boken, også komparativt med den ”tradisjonelle” papirboken. Innholdet i boken har ikke endret seg, men formatet har det. Et par av mine informanter var ikke spesielt begeistret for e-bøker, de foretrakk nesten bare papirbøker. Mens to andre foretrakk utelukkende e-bøker og sjelden lånte eller leste papirbøker. Andre igjen plasserte seg litt i ”midten”.

Ingrid er en av mine informanter som ikke var spesielt opptatt av e-bøker. Hun begrunner dette med at hun i større grad hopper over deler av teksten og bare ”trykker i vei” når hun skal bla til en ny side. Det å lese på en skjerm ga henne ikke en god leseopplevelse slik som papirboken.¹¹² På lik linje med Karin, som går på samme studie, er hun nødt til å forholde seg til e-litteratur da pensumbøkene ofte kun finnes som e-bøker eller e-artikler fordi universitetet har kjøpt lisensene for disse, og de er da tilgjengelige kun gjennom universitetets internett-tilkobling.¹¹³ Ingrid foretrekker imidlertid å printe ut så mye hun kan for å lese på papir, selv om hun selv innser at det ville vært mer miljøbesparende å kun lese det elektronisk.¹¹⁴

Akkurat dette aspektet har det også vært en del debatt omkring – det miljømessige vedrørende e-bøker. På den ene siden sparer e-bøker trær, og er dermed med på å forhindre avskoging og enormt forbruk av trær. På den annen side, hva med elektrisiteten som kreves for å holde de digitale systemene sammen og produksjon av lesebrett? Dette er en debatt som fortsatt pågår, og er kanskje den største kontroversen knyttet til e-bøker (om man da ser bort fra de sterke personlige følelsene brukere har knyttet til papirbok vs. e-bok). En ser en klar utvikling av produktene hvor

¹¹¹ Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

¹¹² Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

¹¹³ Intervju med Karin, 11.02.2014.

¹¹⁴ Intervju med Ingrid, 04.02.2014.

karbondioksid-utslipp i produksjonsprosessen minker, og jo mer avansert teknologi som utvikles kan man forhåpentligvis redusere utslippene enda mer, så nettbrett og e-bøker blir enda mer miljøvennlige.¹¹⁵ Et argument er at e-bok er mer miljøvennlig sammenlignet med det å kjøpe nye papirbøker, og at det aller mest miljøvennlige vil være å gjenbruke bøker.¹¹⁶ Dette er også et fint argument for ytterligere bruk av bibliotekene. Det må understrekes at mye av denne debatten har gått i USA, hvor bruk av e-bøker er mye høyere enn her i Norge.

3.7 Bokhandelen i en digital samtid

Hvor folk velger å kjøpe e-bøker kan fortelle mye om hvor vellykket utviklingen av e-boken har vært, og hvem som har funnet de beste løsningene. Med internett og mange internettbokhandler som konkurrerer med fysiske butikker blir dette også en faktor som må tas med i bildet når man vurderer forholdet mellom papirbøker og e-bøker. E-boken og det at alt er tilgjengelig på nett, og fra nett i form av bestilling, kan gå på bekostning av bokhandler som selger papirbøker.

Når det gjelder å kjøpe e-bøker er det ulikt hvordan informantene mine benytter seg av ulike tilbydere/selgere av e-bøker. Flere av dem benytter seg av Kindles system, enten fordi de har et Kindle lesebrett, eller fordi de har lastet ned Kindles app slik at de kan lese bøker kjøpt fra Amazon på et lesebrett som ikke er Kindle. Kindle ser altså ut til å være det foretrukne systemet for både kjøp og lesing av bøker. Amazon lanserte sin første Kindle i 2007, og har siden vært en av de ledende pådriverne for lesebrett og e-boksystem.¹¹⁷ Ikke før i 2009 ble Kindle tilgjengelig for europeiske brukere, men da tok det til gjengjeld virkelig av.¹¹⁸ De fleste forsøk på e-bøker og lesebrett før dette hadde hatt langt fra den samme suksessen som Kindle nå fikk.

¹¹⁵ Brown, Alanna. 2013. "How Green are E-books and E-book Readers?" Huffington Post.no. http://www.huffingtonpost.com/luxeco-living/how-green-are-ebooks-and-ebook-readers_b_3468080.html

¹¹⁶ Mims, Christopher. Udatert. Greenlivingonline.no.

<http://www.greenlivingonline.com/article/are-e-books-environmental-choice>

¹¹⁷ Ricker, Thomas. 2007. «Amazon Kindle available now on Amazon.» Engadget.com. <http://www.engadget.com/2007/11/19/amazon-kindle-available-now-on-amazon/>

¹¹⁸ Benediktsson, Arsæll. 2009. «Kindle tilgjengelig utenfor USA.» Hardware.no. http://www.hardware.no/artikler/kindle_tilgjengelig_utenfor_usa/72428

De av mine informanter som er mest glade i papirbøker forteller samtidig at de liker de fysiske bokhandlene, og legger vekt på bokhandelen som inspirasjon for lesing og for å oppdage bøker de ellers ikke ville ha funnet. Vareutvalget i bokhandlene begynner å bli mindre og mindre, noe spesielt Ingrid og Torbjørn er bekymret for. Samtidig som det blir færre bøker, mer fokus på bestselgere i hyllene så blir det også mye mer «dall» i butikken, som Ingrid kaller det. Ingrid peker også på et annet interessant poeng: hun går til en bokhandel og spør etter en bok, men ekspeditøren forteller at denne boken ikke er i sortimentet, men boken kan bestilles og hentes i bokhandelen etter noen dager. Spørsmålet hun da stiller seg selv er – hvorfor skal hun da gå til den fysiske butikken og få dem til å bestille boken og kanskje betale mer for den i fysisk butikk, når hun egentlig bare kan sitte hjemme og bestille boken via internett? Turen til den fysiske butikken blir overflødig.¹¹⁹ Samtidig må man da vente noen dager med å få boken. Med e-bokkjøp kan den fysiske butikken bli lite lønnsom, da kjøperen får boken rett hjem til sofaen uten et mellomledd. I denne sammenligningen ser det ut til at de fysiske bokhandlene utkonkurreres av e-boken og internett med tiden. Samtidig er det mange som liker å gå rundt i bokhandler og se på bøker før de kjøper dem.

Med tanke på dette paradokset så har Ark, som er en av Norges største bokhandlerkjede, lansert et system som heter ”Klikk & hent”, som kanskje særlig retter seg mot kunder som er interessert i å få boken samme dag som de bestiller den. Denne tjenesten fungerer slik at man går inn på nettsiden til Ark, søker etter den boka man er interessert i, og så får man oversikt over hvilke fysiske bokhandler som har denne inne akkurat nå. Deretter klikker man på den aktuelle bokhandelen, boken blir reservert og man kan dra på bokhandelen for å hente den. I tillegg får man boken til prisen som er oppgitt på nettsiden, som gjerne er billigere enn i den fysiske butikken.¹²⁰ Dette blir en mellomting mellom å bestille på nett og gå i bokhandelen. Trengs begge deler? Det er fordeler og ulemper med dette. Brukeren er sikret å få boken samme dag, til nettpriis uten å betale frakt, og dette er en fordel. Det spørres da om brukerne har anledning til å dra til bokhandelen samme dag.

¹¹⁹ Intervju med Ingrid og Torbjørn, 04.02.2014.

¹²⁰ ”Klikk & hent.” Ark.no.

https://www.ark.no/ark/contentmanagement/contentBlockDetails.jsf?wec-appid=ARK&wec-locale=no&genericContentId=WCEM_FOOTER_KLIKK_OG_HENT

3.8 Den norske e-boka – taperen?

Økonomi er viktig for mine informanter, og dermed ønsker de å kjøpe bøkene så billige som mulig. De fleste ga uttrykk for at e-bøker burde være billigere enn papirbøker. Samtidig poengterte noen at de ofte tenkte på forfatterne når de vurderte prisen av en bok, at det var viktig for dem at forfatterne fikk sin del av pengene for den jobben de gjør, slik at de fortsetter å skrive bøker.

Når det gjelder det økonomiske aspektet kommer også forholdet mellom norske e-bøker og utenlandske bøker inn. Flere av informantene har prøvd å kjøpe norske e-bøker, men er misfornøyde. Det er det flere grunner til. Det flere peker på er at systemene for norske e-bøker er for dårlige, lite brukervennlige og at bøkene er for dyre. Agnes har forsøkt å kjøpe bøker via noen norske e-bokforhandlere, hun forteller det slik: *”Og så har jeg gjort forsøk på å laste ned noen da, og kjøpe noen fra den bokskya for eksempel, det får jeg ikke til. For da må du først ha appen bokskya, og så må du kjøpe boken...det er noe teknologi der som er litt komplisert...dessuten er det lite av de smale bøkene, og mer av bestselgerne.”* Hun bestiller gjerne mange bøker fra nettet, og har inntrykk av at disse er billigere enn e-bøkene, spesielt paperbacks.¹²¹ Karin poengterer at hun gladelig skulle kjøpt og lest flere norske e-bøker, men at det rett og slett er billigere å kjøpe boken som er oversatt til engelsk, selv om den originalt kom ut på norsk.¹²² Hun er ikke den eneste av informantene som legger vekt på dette, og at norske e-bøker og systemer i Norge ikke på noen måte kan konkurrere med utenlandske, og da spesielt Amazon.

Norske e-bøker og forhandlere av disse ser altså ut til å bli valgt bort av noen av brukerne. Det ble gjort flere forsøk på å få norske e-bøker ut til brukere tidlig, men det tok ikke av. I 2009 publiserte Stavanger Aftenblad en artikkel om e-boka i Norge og utfordringene med denne. I artikkelen ble det hevdet at norske e-bøker er ”få, gamle og dyre.” Det var også en del uenigheter mellom forleggerne og forfatterforeningen om pris og hvordan en skulle unngå piratkopiering av e-bøkene som ble lagt ut.¹²³ Denne debatten har

¹²¹ Intervju med Ågnes, 06.02.2014.

¹²² Intervju med Karin, 11.02.2014.

¹²³ Omdal, Sven Egil. 2009. «Norske e-bøker er få, gamle og dyre.» Stavanger Aftenblad. <http://web.retriever->

kommet litt lenger, med DRM som jeg var inne på tidligere, men fortsatt viser det seg altså at brukerne mener systemene er for dårlige.

3.9 Teknologien, sosiale medier og leseopplevelsen

Kindle har lagt inn et system i sine lesebrett som lar brukerne koble seg direkte til sosiale medier. Dermed blir det mulig å holde kontakt med venner og andre litteraturinteresserte fra lesebrettet, i selve leseprosessen.¹²⁴ På denne måten blir det lagt til en ekstra dimensjon til det som kanskje i utgangspunktet er en veldig ”ensom” interesse. Sosiale medier som Goodreads, som Vebjørn nevner, kan også være viktige for boken og for biblioteket. «Biblioteksjef Sør» nevner den norske ekvivalenten, Bokelskere.no, som et av de bedre sosiale mediene for bokinteresserte i dag.¹²⁵ Det er viktig å bruke de digitale løsningene både for å vise seg frem for bibliotekene, men også for brukerne som demonstrerer sin interesse og viser fram sin boksamling på ulike nettsteder. Det skaper også et slags fellesskap. Det å ha tilgang til sosiale nettverk gjennom sin Kindle, er viktig for Vebjørn, han beskriver det slik:

«Kindle paperwhite er litt morsommere, den har litt fancy løsninger med integrering av sosiale nettverk som gjør at du kan bli med i en bokklubb på lesebrettet ditt. Sånn; hva er det de leser, hva er det som er bra? Og jeg kan lese andres anbefalinger og kjøpe boken rett fra nettbrettet. Jeg liker det veldig godt. Etter hvert som det er folk du kjenner på dette nettverket, Goodreads, så kan du få anbefalinger du vet du stoler på.»¹²⁶

info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020009200912189EDC40ED1A70E94BE4199B34DFBBDEAD&serviceId=2

¹²⁴ Suzanne. 2014. «Goodreads is now on the first generation Kindle Paperwhite.»

Goodreads. <https://www.goodreads.com/blog/show/455-goodreads-is-now-on-the-first-generation-kindle-paperwhite>

¹²⁵ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

¹²⁶ Intervju med Vebjørn, 04.02.2014.

Med dette som bakgrunn kan det tyde på at det ikke bare er selve boken som er viktig lenger, men også det å dele leseopplevelsen og diskutere litteratur med andre. Teknologien tas i bruk på en ny måte ved implementering av sosiale medier på nettbrett og skaper en større opplevelse rundt boken, både for papirbok og e-bok. Dette tilfører konseptet bok og lesing en ny dimensjon.

Det å være på nett og benytte seg av mulighetene som finnes der er stadig viktigere, og sosiale nettverk og bokblogger har det blitt flere av de siste årene. Det største internasjonale bok-nettverket er Goodreads. Goodreads ble startet i 2007 og har nå 25 millioner medlemmer. Grunnleggeren av Goodreads beskriver visjonen bak nettsiden: *”One afternoon while I was scanning a friend's bookshelf for ideas, it struck me: when I want to know what books to read, I'd rather turn to a friend than any random person or bestseller list. So I decided to build a website – a place where I could see my friends' bookshelves and learn about what they thought of all their books.”*

¹²⁷ Det er tydelig at det har vært et marked for dette med tanke på at det har så mange brukere. Alle nettbrett som har tilgang til internett har tilgang til dette sosiale mediet, ikke bare gjennom Kindle.

Siden fungerer nesten som en krysning mellom Facebook, blogg og nyhetsfeed for litteratur; du har en profil, skriver litt om deg selv, og du kan legge til venner eller ”følge” forfatteres egne profiler og motta nyhetsbrev om nye utgivelser og forfatteres bloggoppdateringer. Man legger til bøker man har lest, bøker man leser for øyeblikket, samt bøker man kunne tenke seg å lese. Det er mulig å kommentere på hverandres leseprogresjon og skrive egne anbefalinger og litteraturkritikk.

¹²⁷ “About us.” Goodreads.com. <https://www.goodreads.com/about/us>

Den norske ekvivalenten heter Bokelskere, og ble lansert i 2009. Grunnleggerne av nettsiden omtaler den slik: ”Bokelskere.no er et uavhengig, vennlig og åpent rom med fokus på lesing. Et sted hvor folk kan føle seg hjemme med sin egen bokhylle, gå på besøk hos andre folk med bokhyller, eller delta i diskusjoner med bra bokfolk.”¹²⁸ Hvorvidt de har klart å innfri sine visjoner kan nok være vanskelig å avgjøre uten en dypere studie, men siden er populær og det er nå over 26 000 profiler registrert på siden. Man kan selv følge med på statistikken og se at det kommer nye hver dag.¹²⁹

¹²⁸ «Om Bokelskere.» <https://bokelskere.no/om/>

¹²⁹ «Om Bokelskere.» <https://bokelskere.no/om/>

Her ser vi to eksempler på at det er et marked og en interesse for bruk av sosiale nettverk for bøker, og gjennom disse har man også linker direkte til en nettbokhandel så man kan få tak i enten papirboka eller e-boka, om den er tilgjengelig digitalt. Det er også mulighet for å gå direkte til bokas ”side” hos et valgt bibliotek og reservere den for lån.

Implementering av andre typer ”funksjoner” i den tekniske løsningen ser også ut til å være viktig for flere av brukerne. Blant annet synes enkelte at mange av de engelske ”klassikerne” ofte kan være tunge og vanskelige å lese, med en del engelske fremmedord. Da er det greit at appen til Kindle har innebygget ordbok så man lett kan søke opp ord man er usikker på. Dessuten er det mulig å understreke viktige setninger og ord, og sette spørsmålstegn eller markere i margin – noe som var helt fantastisk for hennes bruk.¹³⁰ En av de andre informantene var også opptatt av slike muligheter for e-bøker, da for bruk av e-bok som faglitteratur. Likevel var hun ikke helt overbegeistret for systemet, og mente det var mer tungvindt enn papirbøker, og dessuten at det er vanskeligere å bla tilbake for å dobbeltsjekke en opplysning eller lignende i e-boken.¹³¹ Det ser ut til at e-boken fungerer mye bedre for fornøyleslesing, altså skjønnlitteratur, enn faglitteratur og pensum for de brukerne jeg har snakket med.

Man ser altså at slike deltakerbaserte nettsider er svært populære, men også en annen type nettsider, nemlig litteraturblogger er populære. En av de største bloggene, bokelskerinnen.blogspot.no, har mellom 1500 og 2000 lesere i uka, i tillegg til at den er en del av et større bloggnettverk hvor andre bloggere linker til denne bloggen, og vice versa. Denne bloggen inneholder leseranmeldelser, diskusjon rundt bøker, nyheter angående bokpriser og nye utgivelser. Det finnes også en egen samleside for norske bokblogger, hvor interesserte kan finne den bloggen som passer vedkommende best.¹³² En kan kanskje si at det er blitt såkalt ”big business” for forlag å få sine bøker omtalt hos kjente litteraturbloggere, da disse når ut til en stor lesekrete av interesserte personer. Dette kan også være spesielle målgrupper, som for eksempel barn og ungdom, som kanskje ikke følger så mye med på andre markedsføringskanaler for bøker.

¹³⁰ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

¹³¹ Intervju med Agnes, 06.02.2014, og intervju med Karin, 11.02.2014.

¹³² Om bokblogger.no. <http://www.bokblogger.no/om-bokblogger-no/>

3.10 Avslutning

Jeg har i dette kapitlet sett på hvordan boken som medium har endret seg, videre hvordan e-boken har utviklet seg. Avslutningsvis har jeg diskutert situasjonen for e-bok i dag. Det har vært flere utfordringer knyttet til e-bok og digital tekst, for eksempel administrering av opphavsrett, regulering av bokmarkedet og ulike tekniske systemer som ikke «samhandler» med hverandre. Spenningsfeltet gjelder hovedsakelig forholdet mellom forlag og brukere, og kontroversen går på pris og brukervennlighet. Brukerne er ikke fornøyd med de norske systemene for kjøp av e-bøker og mange benytter seg av Amazons nettbutikk og lesebrett, Kindle, enten via lesebrettet eller applikasjonen som kan lastes ned til andre nettbrett. E-boken er ikke ferdig domestisert enda, og det er tydelig at samhandlingen mellom aktørene i prosessen ikke er optimal. Brukerne har også ulike oppfatninger om e-boken versus papirboken. Selv om alle informantene mine synes det er praktiske sider ved e-boken så er det flere som utelukkende benytter papirbok. Det ser ut til at e-boken ikke er domestisert ferdig enda, og vi ser et eksempel på ikke-bruk blant noen av informantene. Papirboken er utvilsomt satt under press fra e-boken, og flere av brukerne uttrykker bekymring for at de fysiske bokhandlene forsvinner. Kanskje får de dårligere vareutvalg nå som de må konkurrere både med internetthandel og e-bøker.

Forholdet mellom bruker, internett og bok har blitt tettere, og nettsider som Goodreads og Bokelskere.no tilfører en ny dimensjon til lesing og opplevelse av boken. Dette føyer seg inn i den digitale samtiden vi lever i. Dette henger også sammen med det jeg tok opp i forrige kapittel angående bibliotek 2.0, og web 2.0, om biblioteker og større grad av brukerdeltakelse og selvadministrering av bibliotektilbud. Brukere ønsker å være mer deltakende og sette sitt eget preg på digitalt innhold, og få det til å virke for dem. De utnytter mulighetene digitaliseringen gir, og domestiserer det digitale. Dette viser hvordan den praktiske og symbolske dimensjonen får noe å si for det å lese via et teknologisk artefakt. Lesingen gir mening gjennom kommunikasjon med andre lesere.

4 Digitalisering og e-bok i biblioteket

I forrige kapittel så vi hvordan boken som medium er i endring, og hvilke utfordringer som er knyttet til det. Opphavsrett, frykt for piratkopiering, og tekniske systemer som ikke fungerer optimalt er blant noen av utfordringene. Vi så også hvordan implementering av sosiale medier i lesebrett kan skape en nye type opplevelse knyttet til lesing og bøker. Mange av de samme utfordringene må også bibliotekene forholde seg til.

Den digitale revolusjon beskriver den utviklingen vi har sett når det gjelder ny teknologi, internett og endringene som følger i kjølvannet av dette. Med bakgrunn i den digitale revolusjonen har vi nå en ny ”type” samfunn å forholde oss til, og biblioteket må tilpasse seg dette. Digitaliseringen har, i ytterste konsekvens, ført til spørsmål om hvorvidt bibliotekenes og bibliotekarenes fortsatte eksistens er nødvendig.¹³³ Både brukere og bibliotekarer blir påvirket av digitaliseringen. Denne oppgaven omhandler biblioteket i vår digitale samtid, og digitalisering og internett har ført til både utfordringer og muligheter, disse skal utforskes her. Hvordan påvirker digitaliseringen bibliotekene?

I dette kapittelet skal jeg ta for meg hva som ligger i den digitale samtiden og hvordan den har påvirket bibliotekene. Først vil jeg vise hvordan noe av innholdet i biblioteket er endret av digitalisering og internett, deretter vil jeg fokusere på hvordan prosessen med å få e-bøker inn i bibliotekene har vært.

4.1 Digital samtid

Teknologi i biblioteket er ikke noe nytt. Folkebibliotekene har alltid hatt behov for et system for oversikt over sine samlinger, samt oversikt over utlån og innleveringer. Dette systemet har utviklet seg i takt med at samlingene har vokst, at flere låner bøker eller annet materiale, samt at biblioteket som fysisk sted har endret seg. Kartotek kort var en måte å administrere utlån og innlevering på frem til midten av 1980-tallet, da

¹³³ Stenhaug, Stine. 2013. «Foreldet folkeopplysning.» Universitas.no. <http://universitas.no/kultur/58124/foreldet-folkeopplysning>. Og Audunson, Ragnar A. 2001. «Folkebibliotekenes rolle i en digital framtid: Publikums, politikernes og bibliotekarenes bilder.» i Audunson, Ragnar A. og Lund, Niels (red), *Det siviliserte informasjonssamfunn. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget.

teknologi som datamaskiner tok over.¹³⁴ Fram til da var det skrankebasert utlån og innlevering, og man måtte henvende seg til bibliotekaren for å benytte seg av dette. Nå finnes det både ut- og innleveringsautomater som gjør at brukeren i stor grad er selvhjulpen med slike ting.

Den viktigste endringen som følge av utviklingen er kanskje bruken av Internett og de mulighetene dette gir, både for katalogisering av samlinger, men også for bruken og opplevelsen av biblioteket. Det muliggjør også utlån av e-bøker, som er et viktig satsingsområde for bibliotekene. Dette har gjort at den ansatte må endre sine rutiner og tilpasse dem i takt med utviklingen.¹³⁵

Med begrepet digital samtid legger jeg til grunn at mye av det som skjer i hverdagen og samfunnet, enten det er arbeid eller fritidsrelatert, gjøres på nett via ulike teknologiske løsninger eller verktøy. Informasjon finnes digitalt, kommunikasjon foregår også digitalt, og dette er innlemmet i folks daglige rutiner. Et digitalt samfunn slik som vi kjenner det i dag krever sitt av befolkningen, og det settes stadig flere krav til at man må være på nett til enhver tid, og dermed at man må ha et verktøy for å være på nett.¹³⁶ Biblioteket søker å tilpasse seg, være på nett og kunne tilby verktøy til de som ikke har mulighet til å ha det hjemme. Digitale tjenester er noe av det som bibliotekene nå satser stort på, fordi det er en viktig del av samfunnet, og fordi det er det brukerne ønsker.

4.2 Internett – konkurrent eller medhjelper?

Da «Bibliotek Nord» ville ha internett ble dette møtt med skepsis fra kommuneadministrasjonen, og at det ble stilt spørsmål ved hva slags nytte internett kunne ha i biblioteket.¹³⁷ Da ble det viktig å fokusere på at internett var et viktig verktøy for å administrere bibliotekets samlinger. Etter hvert ble

¹³⁴ Grut, Arnulf. 2003. «Folk kommer og gaar...» *Streiftog i Trondheim folkebiblioteks historie 1902-2002*. Utgitt av Trondheim folkebibliotek.

¹³⁵ Sharp, Kate. 2002. «Internet librarianship: traditional roles in a new environment.» i Ershova, Tatiana og Hohlov, Yuri (red). *Libraries in the information society*. Munchen: Saur.

¹³⁶ Sørensen, Knut H. 2005. «Et sosialt kompass? Mobiltelefonen i voksnes hverdagsliv.» i Levold, Nora og Spilker, Hendrik S. (red) *Kommunikasjonssamfunnet. Moral, praksis og digital teknologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

¹³⁷ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

også ting som finnes på internett en del av den samlingen biblioteket tilbyr sine brukere.

Internett som verktøy fikk utvidet bruk da nettet ble allemannseie, og bruken av det begynte å endre seg. Dette kjenner vi som web 2.0, hvor deltakelse fra internettbrukere i større grad ble mulig.¹³⁸ Bibliotekene tok til seg dette og det ble etter hvert utviklet søkemotorer for søking i bibliotekets samlinger fra brukernes egne pc'er, og det ble deretter også mulig for å reservere bøker selv og deretter hente dem. Hvis boken ikke er tilgjengelig ved det aktuelle biblioteket så kan man selv fjernlåne den, uten at man behøver å dra til biblioteket for å be dem om å fjernlåne. Dette er en ordning som mange benytter seg av.¹³⁹ En av brukerne forteller også at det er svært kurant å benytte seg av fjernlån og reservasjonssystemet, for da er man sikker på at boken hun ønsker å låne befinner seg i biblioteket når hun skal dit.¹⁴⁰

4.3 Bibliotekarens sorti?

Den «tradisjonelle» aktiviteten til bibliotekarene, på bakgrunn av dette, kan se ut til å kunne bli øverflødig. Hvordan påvirker internett bibliotekarene og biblioteket? Ingen av biblioteksjefene jeg snakket med frykter internett som konkurrent til bibliotekets virksomhet, og internett blir betraktet som et verktøy.¹⁴¹ Det blir en måte å forenkle arbeidet for bibliotekarene, med tanke på oversikt over samlinger og utlån/innleveringer. Og det gjør det enkelt for brukere å administrere sine egne lån, søke i databaser og finne informasjon.

Hvorvidt bibliotekarens arbeid blir overflødig når mye av det «typiske» arbeidet er overlatt til brukeren er det ingen av biblioteksjefene som tror. Bibliotekarene spiller fremdeles en viktig rolle i biblioteket, i og med at det er de som sitter på kunnskap om hvordan informasjon kan hentes fram og benyttes, enten det gjelder søk i samlingene eller hvordan man skal vurdere en informasjonskilde. Et interessant poeng «Biblioteksjef Nord» trekker frem er at jo mer informasjon man får tilgjengelig, spesielt digitalt på nett, jo vanskeligere blir det å orientere seg i det. Mange vet ikke hvordan man

¹³⁸ Miller, Paul. 2005. «Web 2.0. Building the new library.» Ariadne.co.uk.

<http://www.ariadne.ac.uk/issue45/miller>

¹³⁹ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.02.2014, og «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

¹⁴⁰ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

¹⁴¹ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

foretar gode søk eller vurderer kildenes troverdighet. Ragnar Audunson hevder at det i en digital tid fortsatt er behov for et knutepunkt for å få tak i ulike typer materialer. Det vil også være behov for veiledning i bruk av de ulike digitale kildene biblioteket har til disposisjon.¹⁴² Dette underbygges av det biblioteksjefene opplever.

Dette går også på web 2.0, hvor brukere i større grad kan bidra med informasjonen som ligger tilgjengelig ute på nettet. Det blir vanskelig å vurdere kildene, hvem som har skrevet dem og hvordan man kan referere til kilder. I «Bibliotek Sør» har de satset stort på å heve kompetansen til de ansatte for å kunne gi veiledning og hjelp til brukere som benytter seg av kildesøk på nett eller i digitale samlinger.¹⁴³ At bibliotekarene får tid til formidlingen av denne type kunnskap er en positiv effekt av at brukerne har blitt mer selvhjulpne med utlån og innlevering.

Nå som brukerne i større grad er blitt selvhjulpne med både søking, innlevering og utlån, så frigir dette tid til andre oppgaver. For eksempel hjelpe dem som har behov for det, som leter etter en spesiell bok, et tema eller bare er interessert i å diskutere litteratur. En av brukerne forteller at hun setter stor pris på å benytte seg av bibliotekarenes kunnskap, spesielt hvis hun trenger å få tak i spesielle dokumenter som ikke er så lett tilgjengelig andre steder. Hun opplever å få god hjelp, og at bibliotekarene også setter pris på å få utfordrende forespørsler. ”Men det er jo dette vi synes er gøy!” er tilbakemeldingen hun får når hun takker bibliotekarene for god hjelp.¹⁴⁴ Dette sier mye om at forholdet mellom bruker og bibliotekar fremdeles står veldig sterkt, og teknologien kan oppfattes som frigjørende. Den åpner for formidlingen.

4.4 Andre digitale verktøy

Digitale tekster byr på utfordringer også. Når det gjelder fjernlån av tekst og annet materiale på papir, hvor materialet eies av biblioteket så kan det fritt

¹⁴² Audunson, Ragnar A. 2001. «Folkebibliotekenes rolle i en digital framtid: Publikums, politikernes og bibliotekarenes bilder.» i Audunson, Ragnar A. og Lund, Niels (red), *Det siviliserte informasjonssamfunn. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget.

¹⁴³ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

¹⁴⁴ Intervju med Agnes, 06.02.2014.

brukes og lånes ut til andre biblioteker. Digitalt materiale fungerer ikke på den måten. Det materialet som finnes digitalt kan ikke lånes ut til andre biblioteker. Biblioteket har underskrevet på en avtale som gir tilgang til bruk av materialet kun ved deres eget bibliotek. Det er altså ikke mulig for en bruker å få fjernlånt eller tilsendt en spesiell artikkel som kun finnes digitalt fra et annet bibliotek enn det vedkommende først henvender seg til. Dette er en utfordring siden biblioteket ofte har brukere som ikke er tilknyttet en institusjon med et fagbibliotek, men som likevel er interessert i fagartikler om ulike tema.¹⁴⁵ De digitale tjenestene som bibliotekene abonnerer på er altså fysisk begrenset til det aktuelle biblioteket. Dette er paradoksalt med tanke på at bibliotekene ønsker å gi tilgang til kunnskap digitalt uavhengig av geografisk plassering, og muligheten for tilgang gjennom nettet er der.

Et eksempel på et slikt digitalt verktøy som nå har inngått som en del av samlingen til «Bibliotek Nord» er noe som kalles Library Press Display. Dette er en abonnementstjeneste som gjør mange av verdens aviser tilgjengelig digitalt samme dag som de utgis. Det fungerer slik at biblioteket kjøper tilgang til et visst antall aviser som dermed blir tilgjengelig fra pc'er som er tilknyttet institusjonen. Biblioteksjefen forteller at mange, spesielt innvandrere, benytter seg av denne tilgangen til utenlandske aviser som biblioteket har abonnert på. Det å ha mange dyre abonnementer på utenlandske aviser ble for dyrt etter hvert, og derfor har de valgt å satse på Library Press Display for å gi sine brukere tilgang til flere aviser digitalt, noe de er svært fornøyde med. Da får flere brukere muligheten til å lese aviser på sitt språk fra sine hjemland.

Library Press Display er en viktig del av tilbudet til blant andre innvandrere i kommunen. Det gir dem også en ekstra grunn til å gå på biblioteket og dermed fylle fritiden sin med noe meningsfylt. Dette forteller også om en utvikling blant bibliotekene om at en stor del av budsjettene går med til abonnementer på digitale tjenester. Flere av brukerne jeg har snakket med har benyttet seg av slike abonnementstjenester for å få tak i artikler til oppgaver eller andre interessefelt. Med slike tilbud ivaretar biblioteket sitt samfunnsoppdrag som tilbyder og formidler av kunnskap.

Formidlingen som skjer i selve biblioteket blir altså svært viktig. Og det er formidling av litteratur og kunnskap som er bibliotekets hovedoppgave. Slik

¹⁴⁵ Intervju med «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

sett kan man si at digitale medier bidrar til at bibliotekene og bibliotekarene opprettholder sin viktigste oppgave. Et annet område i biblioteket hvor internett har blitt et verktøy, er formidling på nett og sosiale medier. Internett har blitt et bindeledd mellom bruker og biblioteket.

4.5 Samfunnsoppdraget i en digital samtid

Bibliotekets hovedoppgave er formidling, og med de nye digitale tjenestene skjer formidlingen ikke bare i den fysiske bibliotekbygningen, den foregår på flere arenaer samtidig. Både på biblioteker og på nett. Spesielt på nett er det mange ulike kanaler biblioteket driver formidling: gjennom apper til smarttelefoner og nettbrett, samt sosiale medier som Facebook, Twitter og blogger. Felles for disse ulike mediene er at det som publiseres kan nå ut til en stor gruppe interesserte, men det er også utfordringer knyttet til dem og hvordan de skal brukes.

Nettsiden til bibliotekene er den fremste digitale kanalen for formidling av det som skjer på biblioteket. Alle som skal logge seg inn på sin brukerprofil for å reservere eller fornye lån må innom denne. På forsiden står det litt om arrangementer, hvilke nye materialer biblioteket har fått inn og det er linker til bibliotekenes profiler på ulike sosiale medier. «Bibliotek Sør» har også en egen blogg for musikkavdelingen som oppdateres ofte. Begge bibliotekene er aktive på Facebook og Twitter, som i utgangspunktet er mer dialogbaserte medier ved at det legges opp til rask og kommunikasjon.¹⁴⁶ Likevel er det utfordringer knyttet til dette.

Det å være der brukerne er anses som viktig. «Biblioteksjef Sør» poengterer likevel at hun har følelsen av at de ikke får brukt de sosiale mediene så mye som de ønsker, da det rett og slett ikke er tid til å oppdatere og følge med så mye en bør for å kommunisere med brukerne. For eksempel hvis en bruker stiller et spørsmål til biblioteket gjennom Facebook-siden så kan det ta tid før noen ved biblioteket ser den og får svart.¹⁴⁷ På sosiale medier bør kommunikasjonen gå fort, og brukere kan miste interessen dersom kommunikasjonen ikke fungerer. IT-ansvarlig ved «Bibliotek Nord» har samme opplevelse, og sier at det er vanskelig å benytte sosiale medier optimalt. Det blir for mye enveis kommunikasjon ved at biblioteket legger ut

¹⁴⁶ Murthy, Dhiraj. 2013. *Twitter*. Cambridge: Polity Press.

¹⁴⁷ Intervju med «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

informasjon og nyheter, mens brukerne ikke har så mye å svare til den typen poster. Han har også en opplevelse av at sosiale medier nå er i endring og blir mer markedsføringsorientert, og at informasjonen kanskje drukner litt når mange aktører bruker Facebook på den måten.¹⁴⁸

4.6 Digitale medier i biblioteket – også en utfordring

Det er likevel på ett område internett merkes som en konkurrent til biblioteket. IT-konsulenten ved «Bibliotek Nord» har også ansvaret for film- og musikkavdelingen, og han forteller om en nedgang i utlånet av DVD'er og musikk. Det tok seg veldig opp med lån de første årene han arbeidet ved biblioteket. Det ble satset på å kjøpe inn mange DVD'er og de fikk god tilbakemelding på utvalget. Lån av filmer var høyt. Likevel, til tross for at filmavdelingen satser på innkjøp av nye filmer, samt vedlikehold av samlingen, synker utlånet. Han tenker at dette kan ha noe med økningen i streamingtilbud, både med Netflix for filmer og tv-serier, og Spotify og Wimp for musikk. Flere streamingtjenester er gratis, men det koster ikke mye for betal-streaming heller. Og da har man kanskje ikke lenger behov for å gå på biblioteket og låne hvis man kan sitte hjemme i stua og få det rett fra nett. Likevel er det fortsatt utlån av filmer, og IT-konsulenten sier at det er mange som er innom biblioteket for å låne bøker, som blir gående å se i hyllene, og kanskje da også velger å låne en DVD eller CD likevel.¹⁴⁹

Internett er først og fremst et verktøy for bibliotekene, og for brukerne. Med stadig økende samlinger av digitalisert materiale og sosiale medier i endring vil nok formidlingen også endre seg. Som nevnt i kapittel 2, så ser enkelte brukere og biblioteksjefer for seg at det blir mer digitalt i fremtiden, og fra kapittel 3 ser vi at e-boken allerede er godt etablert i samfunnet. Hvordan er det med e-bøker og biblioteket?

4.7 E-boken og biblioteket

E-boken har eksistert siden 1990-tallet, da amerikanske selskaper prøvde å utvikle et leseverktøy for lagring av større mengder tekst som lett kunne tas med i veska. Det var tre store produsenter av ebøker på markedet i 1998; the Rocket eBook produsert av Nuvo Media Inc, SoftBook produsert av

¹⁴⁸ Intervju med «IT-konsulent Nord», 24.01.2014.

¹⁴⁹ Intervju med «IT-konsulent Nord», 24.01.2014.

SoftBook Press Inc., og The EveryBook, produsert av EveryBook Inc. Disse ble markedsført mer mot forretningsfolk og andre personer som ble sett på som avhengige av å bære med seg informasjon.¹⁵⁰ E-boken/lesebrettet skulle erstatte store dokumentmapper og tunge bøker. Amazon lanserte den første Kindle i 2007, og denne ble utsolgt i løpet av fem timer.¹⁵¹ Etter hvert kom andre selskaper med sine nettbrett med muligheter for e-bøker. Her i Norge har prosessen med e-bøker gått treigt, det ble gjort forsøk på å få et system for norske e-bøker på slutten av 1990-tallet, men dette ble ikke noen suksess.¹⁵² Omkring årtusenskiftet begynte e-boken å komme, og ytterligere fire år å få e-boken inn i biblioteket for utlån.

Det har tatt lang tid å få på plass et system for utlån av e-bøker i norske biblioteker. Ved «Bibliotek Sør» har de fått det, mens ved «Bibliotek Nord» venter de fremdeles på at dette skal komme på plass. Sverige og Danmark har prøvd ut modeller og systemer for utlån av e-bøker, og Norge ligger litt etter. Fordelen med dette er at vi her i landet dermed kan ta lærdom av de andres erfaringer. Det som har blitt utprøvd i Sverige er at bibliotekene har betalt en viss sum for hvert utlån av en e-bok. Denne modellen for utlån med pris per utlån kalles leiemodellen. Fordelen med dette er at det ikke blir noen ventetid for e-boken, men prisen blir høy hvis etterspørselen er stor etter den aktuelle boken og mange laster den ned. Sverige måtte avslutte utlånet av e-bøker basert på denne modellen fordi det ble for dyrt. Halvveis i året var e-bok-budsjettet allerede brukt opp.¹⁵³ Danmark prøver seg med en lisensmodell hvor biblioteket kjøper inn det antallet av en e-bok det ønsker å låne ut samtidig, og hvor hvert eksemplar kan lånes ut fire ganger og deretter må lisensen fornyes. Dette er en modell forleggerforeningen i Norge ser for

¹⁵⁰ Judge, Paul C. 1998. "E-books: A library on your lap." Business Week-artikkel, 16 november.

<http://web.archive.org/web/20000208053039/http://www.businessweek.com/1998/46/b3604010.htm>

¹⁵¹ «Kindle history: It all started five years ago today.» The Kindle Chronicles.

¹⁵² Johansen, Jon M. 2009. «Nå kommer e-boka – igjen!» Nrk.no.

<http://www.nrk.no/viten/na-kommer-e-boka--igjen-1.6587271>

¹⁵³ Rønning et al. 2012. "Til bokas pris. Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa" Rapport til Kultur- og Kunnskapsdepartementet.

seg.¹⁵⁴ Den tredje modellen, den såkalte eksemplarmodellen som nå prøves ut i Norge, tilsvarer utlånsordningen for papirbøker ved at bibliotekene kjøper inn et antall lisenser av hver e-boktittel og denne kan lånes ut til én bruker av gangen. Med denne modellen oppstår det ventelister.¹⁵⁵

Det er også andre typer modeller for utlån, men disse er ikke prøvd ut. Blant annet er det mulig at bibliotekene kjøper lisenser for en pakke med bøker, eller får rabatt på antall utlån over en viss tid. Eventuelt en modell hvor biblioteket betaler en gitt sum per e-boktittel som blir tilgjengelig, på samme måte som i leiemodellen, men prisen betales kun én gang. Det er mulig å se an bokmarkedet og eventuelt blande modeller dersom dette er mulig. For eksempel er det en løsning å benytte eksemplarmodellen for bestselgere og leiemodellen for de litt smalere utgivelsene som ikke er like populære.

4.8 Uenighet om e-bok – forlagene vs. bibliotekene?

De bibliotekene i Norge som har fått e-bøker til utlån har fått disse gjennom Kulturrådet, og er hovedsakelig bøker hvor opphavsretten har gått ut, eller bøker som har blitt kjøpt inn fra forlagene. Tidligere har det vært et problem at det har vært få norske e-bøker tilgjengelig, men dette ser ut til å bedre seg nå som Biblioteksentralen har inngått avtaler med forlagene om innkjøp av e-bøker.¹⁵⁶

Et annet problem er hvordan biblioteket og forlagene skal forholde seg til e-boken. Biblioteket ønsker å låne ut e-boken på samme måte som en vanlig bok, altså at biblioteket eier boken/filen og låner den ut. Forlagene vil ikke være med på dette, men vil at bibliotekene skal kjøpe lisensen for en e-bok, og så måtte fornye denne etter en stund eller antall utlån.¹⁵⁷ Dette er ikke interessant for bibliotekene som da ikke engang eier filen de låner ut, på

¹⁵⁴ Keilhau, Lars. 2013. «Hele Skandinavia er trege på e-bøker.» i Aftenposten. http://www.aftenposten.no/kultur/Hele-Skandinavia-er-trege-pa-e-boker-7120704.html#.U3NuSv1_tUU

¹⁵⁵ Gundersen, Arne. 2012. *Bibliotekene og e-bøker – en statusbeskrivelse*. Nasjonalbiblioteket, rapport.

¹⁵⁶ «Utlån av e-bøker i folkebiblioteket.» 2014. Notat fra Nasjonalbiblioteket.

¹⁵⁷ Keilhau, Lars. 2013. «Hele Skandinavia er trege på e-bøker.» i Aftenposten. http://www.aftenposten.no/kultur/Hele-Skandinavia-er-trege-pa-e-boker-7120704.html#.U3NuSv1_tUU

samme måte som at en privatperson ikke eier e-boken vedkommende har kjøpt, noe jeg så på i kapittel 3.

Piratkopiering av digitalt materiale har også vært et tema når det er snakk om utlån av e-bøker. Dette har bibliotekene løst ved å legge til en såkalt «timebomb»-teknologi på utlånssystemet. Det vil si at boken slettes automatisk fra leseverktøyet når utlånstiden går ut.¹⁵⁸ Utlånsfilen har innlagten teknologi som skal hindre kopiering av filen, som jeg beskrev i kapittel 3.¹⁵⁹

Det å stå på venteliste for en fil kan høres litt tullete ut i en tid hvor alt foregår digitalt og ofte er tilgjengelig på nett, men ifølge «Biblioteksjef Sør» har det ikke vært noe problemer knyttet til dette. Lånerne er vant til å forholde seg til ventelister og lånefrister og reagerer ikke på dette. I tillegg vil det ikke være lønnsomt for forfattere og forlag om man skulle ha ubegrenset eksemplartilgang gjennom biblioteket.¹⁶⁰

Biblioteksjefene forteller at brukere har etterspurt e-boken i lengre tid, og ansatte ved bibliotekene har vært utålmodige etter å få på plass utlån av e-bøker. Først i 2013 ble det satt i gang prøveprosjekter i utvalgte bibliotek i Norge, og «Bibliotek Sør» er ett av dem. Teknologien har vært på plass lenge, men det er forhandlingene mellom bibliotekene og forlagene som har trukket ut. «Biblioteksjef Sør» forteller: *Altså, jeg begynte her i 2009 og da sa de at 'vi får e-bøker nå snart', og da trodde jeg at vi ville få dem i neste måned. For da hadde de jobbet lenge, fra 2005-06, med å få på plass en avtale.*¹⁶¹ Og likevel tok det enda mange år før systemene var på plass.

For bibliotekene har to ting vært viktig: å få til et utlånssystem som er sikkert, og å få en god avtale med forlagene og forfatterne for at bibliotekene skal kunne låne ut bøkene elektronisk. Den avtalen som er inngått nå er en prøveavtale, den innebærer at biblioteket kjøper e-boka, på samme måte som

¹⁵⁸ Gundersen, Arne. 2012. *Bibliotekene og e-bøker – en statusbeskrivelse*.

Nasjonalbiblioteket, rapport.

¹⁵⁹ Qiong, Liu et al. "Digital Rights Management for Content Distribution" I ACSW Frontiers '03 Proceedings of the Australasian information security workshop conference on ACSW frontiers 2003 - Volume 21 <http://dl.acm.org/citation.cfm?id=827994>

¹⁶⁰ Rønning et al. 2012. "Til bokas pris. Utredning av litteraturpolitiske virkemidler i Europa" Rapport til Kultur- og Kunnskapsdepartementet.

¹⁶¹ «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

en papirbok, og når den er utlånt så kan den ikke lånes ut igjen før den er levert tilbake. Det har biblioteket godtatt, og biblioteksjefen forteller at de er opptatt av gode avtaler for alle parter; ”Vi skjønner at skal du overleve i forlagsbransjen og skal du overleve som forfatter så må du ha et sånt system. Ellers ødelegger vi markedet for bøker, og det er vi ikke interessert i. Vi er gjensidig avhengig av hverandre.”¹⁶²

Et par punkter ved denne avtalen som er inngått og den modellen som er valgt er likevel ikke tilfredsstillende for bibliotekene i de store byene. I en kommune eller by hvor det er mer enn 150 000 innbyggere så må biblioteket kjøpe inn tre e-bøker av hvert eksemplar. Det er det ikke bestandig at biblioteket gjør, og dette gjelder som oftest bestselgere eller bøker med bred appell og stor etterspørsel. Fagbøker er det meget sjelden at biblioteket kjøper inn mange av, så det å skulle kjøpe inn tre e-bøker om et meget spesielt fagfelt vil ikke være lønnsomt. Dette vil da på sikt kanskje snevre inn det tilbudet som brukeren ved biblioteket får, da enkelte bøker rett og slett ikke vil bli kjøpt inn. Dessuten vil biblioteket, når de kjøper e-boka, kun få låne ut denne i tre år før den må kjøpes på nytt.¹⁶³

Når det gjelder innkjøp av bøker er det i stor grad det enkelte bibliotek som administrerer dette, ut fra en debatt eller interesser blant bibliotekarer og det som er interessant for brukerne. «Bibliotek Sør» kan ha en annen samling enn Bergen, for eksempel. Men i stor grad prøver «Bibliotek Sør» å kjøpe inn så mye som mulig, selv om biblioteket er opptatt av å profilere seg innen kunnskap og faglitteratur.¹⁶⁴ Biblioteket ønsker også å vise bredde i litteraturen, også når det gjelder e-bøker, og spesielt trekke fram norske e-bøker, som kanskje har falt litt utenfor på grunn av de profilerte bestselgerne.¹⁶⁵ Berit Nygaard håper på en reforhandling av den eksisterende avtalen som vil gjøre det mulig å presentere bredden i litteraturen, uten å måtte kjøpe inn så mange eksemplarer av en kanskje lite kjent bok.

¹⁶² «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

¹⁶³ Mohn, Dag Erlend. 2011. «E-bøker: Bør brukes innen tre år?»
<http://ebok.dbib.no/?p=445#more-445>

¹⁶⁴ Naper, Cecilie. 2011. «Gjør døren høy, gjør porten vid» Folkebibliotekaren og formidlingen. *Krysspeilinger: Perspektiver på bibliotek- og informasjonsvitenskap*. Kapittel. s. 205-222

¹⁶⁵ «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

«Bibliotek Sør» begynte å låne ut e-bøker i mars 2013, og har i skrivende stund (mai 2014) rundt 400 titler tilgjengelige som e-bøker. Dette er et begrenset utvalg, og størsteparten av disse kommer fra innkjøpsordningen, altså bøker som er anbefalt og tatt inn av Kulturrådet. Foreløpig utgjør e-bokutlånet bare 0,6 % av det totale utlånet ved biblioteket, det vil si at det var 6500 utlån av e-bøker i 2013.¹⁶⁶

4.9 Konsortieavtaler, en mulig løsning?

«Bibliotek Nord» har foreløpig ikke fått på plass et system for e-bøker, og ansatte er utålmodige etter å komme i gang. De er svært interesserte i mulighetene for konsortiesamarbeid med andre biblioteker, altså avtaler mellom bibliotekene hvor man kjøper inn og deler på en e-boklisens. For små biblioteker er det ulønnsomt å kjøpe mange eksemplarer av e-bøker til eget bruk, og de ønsker at man skal kunne låne e-bøker på tvers av kommunegrensene.¹⁶⁷ Det er store utfordringer knyttet til dette, både praktisk, men også prinsipielt. Den eksisterende avtalen gjør det mulig for bibliotekene å gå sammen i konsortium, for eksempel alle bibliotekene i fylket, og da for å kjøpe en e-boklisens. Det kan da kjøpes en lisens, men denne kan bare lånes ut et visst antall ganger før lisensen må fornyes og kjøpes igjen, altså en begrensning på utlånet. Med den avtalen som finnes i dag er det ikke mulig å fjernlåne en e-bok, man må ha adresse i kommunen hvor biblioteket ligger for å få låne, og dette er upraktisk for bibliotekene, som i stor grad vil behandle e-boken på samme måte som en papirbok.

4.10 Hva med brukerne?

Ingen av mine informanter har prøvd utlånssystemet ved bibliotek, og få av dem visste at det fantes. Da jeg forklarte litt om det, var det et par av dem som ble interessert og ønsket å undersøke dette nærmere. Selv om biblioteket har en egen "faktaboks" om muligheten for utlån av e-bøker på fremsiden av nettsiden sin så er det kanskje ikke alle som er innom nettsiden og derfor ikke legger merke til det. I tillegg må man laste ned en app for å kunne få tilgang til samlingen, og dette krever at man har en plattform som tillater

¹⁶⁶ «Biblioteksjef Sør», 07.02.2014.

¹⁶⁷ «Biblioteksjef Nord», 24.01.2014.

dette. Først var dette mulig bare for Apple-plattformer som iPhone og iPad men nå er det også muliggjort for Android-system.¹⁶⁸

IT-konsulenten ved «Bibliotek Nord» er svært opptatt av at e-bøkene og utlånsappen må være tilgjengelig på så mange digitale plattformer som mulig, for at flest mulig skal ha muligheten til å bruke den. Da jeg snakket med ham er det planer om å få i stand et tilbud for interesserte utviklere for å få til et så godt system som mulig, og da må ett av kravene være tilgang på flere plattformer. De tidlige utlånsappene fungerte bare på iOS-apparater, og da han undersøkte hvorfor de ikke var utviklet for Android eller andre operativsystemer fikk han til svar at de utviklet appene mot det systemet som var mest brukt, og det viste seg å være Apple.¹⁶⁹

Når det finnes så mange ulike systemer og lesebrett blir det en utfordring å få til et system som fungerer for alle, men det å kunne tilby e-bøker til ulike plattformer vil også være med på å ivareta det samfunnsoppdraget bibliotekene har med at det skal være tilgang til bøker og kunnskap for alle. Samtidig vil det da kunne bli et skille mellom de som har et lesebrett og de som ikke har det. En papirbok kan alle låne og lese, mens en e-bok krever et lesebrett, og det er det ikke alle som har. Hos noen biblioteker, blant andre Bergen, er det forsøkt lånt ut lesebrett, men da med bare én bok tilgjengelig på lesebrettet. Dette ble gjennomført for å undersøke etterspørsel og øke kompetansen blant brukere og bibliotekarer når det gjelder e-bøker.¹⁷⁰

IT-konsulenten ved «Bibliotek Nord» sammenligner e-bokteknologien med den tiden hvor digispillere var populære. Digispiller var en lydbokteknologi hvor man kjøpte eller lånte en spiller med en lydbok på, som var liten og lett å bære med seg overalt. Det viste seg etter hvert at teknologien ikke fungerte, og digispillerne gikk i stykker fort. Det var «bare tull med dem» forteller IT-konsulenten.¹⁷¹ Teknologien ble dermed endret, og nå finnes det små digikort som man kan sette i spilleren som fungerer mye bedre, selv om

¹⁶⁸ «Forsiktig start på e-bokutlån.» 2013. (<http://web.retriever-info.com/services/archive.html?method=displayDocument&documentId=02000120130314E5FCA9662B150668B6D81545A7A5FD31&serviceId=2&articleType=relatedArticle>)

¹⁶⁹ Intervju med «IT-konsulent Nord», 24.01.2014.

¹⁷⁰ Gundersen, Arne. 2012. *Bibliotekene og e-bøker – en statusbeskrivelse*. Nasjonalbiblioteket, rapport.

¹⁷¹ Intervju med «IT-konsulent Nord», 24.01.2014.

også dette er på vei ut til fordel for e-bøker eller annen digital teknologi. Digispilleren har vært en slags ”mellomteknologi”, men kan likevel minne litt om måten e-bøker benyttes i dag. Man er avhengig av et verktøy for å lese eller spille av boken, og selv om biblioteket har flere spillere til utlån, er det ikke alle som har det hjemme.

4.11 Avslutning

Vi har sett at biblioteket har blitt mer enn bøker, og at teknologi og digitalisering har fått en stor rolle i biblioteket. Teknologien bidrar på flere fronter. Med datateknologi og internett gjør det mulig å søke i kataloger, både i biblioteket og hjemmefra. Det at brukerne selv kan gjøre mye av arbeidet til den «tradisjonelle» bibliotekaren frigjør tid som kan brukes til formidling og arrangementer, og det blir skapt nye praksiser rundt dette. Internett har blitt et verktøy, både for formidling, men også for kontakt mellom bruker og bibliotek. Teknologien ble tidlig domestisert i biblioteket, da biblioteket tok i bruk data og internett som verktøy og knyttet nye praksiser til bibliotekaryrket. I en tid hvor mye informasjon finnes digitalt er det viktig at noen innehar kunnskap om kildekritikk og hvordan en orienterer seg i kunnskapsjungelen. Bibliotekarer er viktige kunnskapsformidlere og veiledere, noe som ikke gjør bibliotekarjobben overflødig, til tross for at de «tradisjonelle» arbeidsoppgavene som administrering av utlån og innlevering ikke er førsteprioritet lenger.

Biblioteket har også utfordringer med digitalisering, særlig når det gjelder e-bøker. Forlagene og bibliotekene blir ikke enige om hvilke utlånsmodeller som skal benyttes. Det er lisensene som er konfliktområdet, og å få på plass en betalingsmodell som gagnar både bibliotek, forlag og forfattere. Brukere etterspør e-bøker i biblioteket, men så langt er det bare et fåtall bibliotek i landet som tilbyr utlån av e-bøker, og fordi biblioteket må tilpasse seg samfunnet bør det komme på plass snart. Biblioteket er ikke lenger begrenset til et rom med fire vegger og et visst antall bøker i samlingen. Nå strekker samlingen seg utover det fysiske rommet og inn i den enorme verden som er internett, og gjennom dette skapes ny bruk. Det legges til dimensjoner i biblioteket ved at brukerne velger å benytte det digitale systemet og det digitale materialet. Brukerne og bibliotekarene spiller en viktig rolle ved å ta teknologien inn i sine daglige rutiner, og gjennom denne prosessen blir det et gjensidig samspill mellom bibliotek og bruker som gagnar begge.

5 Biblioteket: Kunnskap, underholdning og opplevelse

Vi kan se på biblioteket i et aktør-nettverk-perspektiv. Biblioteket er ikke en teknologi, den er ikke et artefakt, men det er en samling av teknologi, artefakter og annet innhold som gir mening til brukerne, og hvor meningen skapes i samspill med brukerne. En måte å beskrive biblioteket på er som en montasje hvor ulike deler holdes sammen. I dagens bibliotek er det flere ulike domestiseringsprosesser som foregår samtidig, og på flere plan.

5.1 Endring, innhold og samfunnsoppdrag

I kapittel 2 beskrev jeg hvordan biblioteket vokste frem til den institusjonen vi har i dag. Biblioteket endret seg på ulike måter etter som det ble domestisert og tilpasset seg samfunnet. Frem til 1800-tallet var biblioteket elitens område, det var de velstående som hadde råd til å holde seg med bøker. Deretter gikk det over til å bli borgernes bibliotek på 1800-tallet, hvor biblioteker ble åpnet for folket. Så dukket folkebiblioteket opp og arbeiderne og den «jevne mann» fikk tilgang. Nå i dag ser vi at en ny gruppe kommer inn i biblioteket og benytter biblioteket aktivt, og det er innvandrerne. Vi så altså hvordan bibliotekets funksjon og innhold har endret seg, ble påvirket av ulike strømninger i samfunnet og tilpasset seg disse. Biblioteket har fått nye samfunnsoppdrag gjennom lover og lovendringer, og slik blitt gitt nytt innhold. Tilpasningen har også skjedd gjennom brukernes bidrag til institusjonen.

Biblioteket domestiseres også gjennom skiftende politiske regimer eller ideologier, hvor det har blitt lagt vekt på demokratisering og folkeopplysning. Et demokrati krever en opplyst befolkning, og tilgang til kunnskap har vært viktig i denne prosessen. Domestiseringen skjer i takt med hvordan samfunnets ønsker og behov endres, samtidig som biblioteket også kan påvirke samfunnet gjennom å gjøre litteratur og andre ressurser tilgjengelig for brukere, for eksempel arrangere språkkafé eller språkgrupper. Innvandrere benytter biblioteket aktivt både for å tilegne seg kunnskap, men også som møtested, og dette kan i sin tur bidra til integrering av minoriteter og deretter påvirke samfunnet. Det at alle har samme muligheter og har tilgang til kunnskap og teknologi uansett bakgrunn eller sosial situasjon er viktig både for enkeltmennesket og samfunnet. Hvor det tidligere var

folkeopplysning som var i fokus er det nå underholdning gjennom tilgang til spill og musikk, så vel som skjønnlitteratur. Nå skal det også være en debattarena. Kunnskap og underholdning eksisterer «side om side». Biblioteket tar også hensyn til hvordan brukerne benytter biblioteket, og endrer seg i takt med deres interesser.

Spillteknologi og andre underholdningsrelaterte medier er også tatt inn i biblioteket, og med spillkonsoller, musikk og filmer ivaretar biblioteket brukernes interesser. Det viser seg at brukere som i utgangspunktet kommer til biblioteket for å benytte en av disse etter hvert begynner å bruke andre tilbud ved biblioteket. Det å oppdage nye ting i biblioteket gir mening til opplevelsen i biblioteket, og brukerne lærer biblioteket å kjenne. Etter hvert begynner de kanskje å bruke det annerledes enn de i utgangspunktet ville. Dette kan være ny kunnskap, en bok de aldri ville funnet ellers, eller å gå på et arrangement for å møte andre. Opplevelsesbiblioteket blir viktig, og det at det skjer noe rundt bøkene.

5.2 Boken i en digital samtid

Boken og e-boken er to forskjellige medier som kan ha samme innhold. Likevel så vi i kapittel 3 at brukerne hadde ulik oppfatning av hva de likte best. Noen foretrakk den tradisjonelle papirboken, mens andre foretrakk e-boken. I Norge har ikke salg av e-bøker foregått så lenge. Norske e-bøker og det tekniske rundt salg av disse har fremdeles store utfordringer. Norske e-bøker er dyre, de tekniske systemene og brukervennligheten er for dårlig, og dette fører til at dette nedvurderes til fordel for amerikanske Amazon og deres systemer. Også andre forhold har vist seg å være utfordrende med tanke på e-bøker. Det har vært diskusjoner rundt opphavsrett, eller frykt for piratkopiering, samt det å få et system til å passe ulike plattformer. Systemene må være sikre, samtidig som de er smidige og må passe til ulike nettbrett for å nå flest brukere. Utviklerne av nettbrett har også tilført en ny dimensjon til leseprosessen, og lesing skal være noe mer enn et verktøy for lesing av tekst. Implementering av sosiale medier i nettbrett er nytt, for eksempel direktelink til Goodreads fra en Kindle. Det å gjøre leseprosessen til noe meningsfylt du kan dele med andre ser ut til å være noe brukerne setter pris på. Brukerne kan dermed benytte nettbrett både til lesing og til kommunikasjon med andre om opplevelsen.

Den tradisjonelle papirboken ser ut til å stå meget sterkt enda, til tross for den økende digitaliseringen av tekst vi ser i samfunnet. E-boken er ikke ferdig domestisert enda. Vi kan se et skille mellom brukere som velger e-bok fordi det er praktisk og som har gått bort fra papirboken, og brukere som holder fast ved papirboken. Når det gjelder brukerne som velger å ikke lese bøker elektronisk kan vi se dette i sammenheng med det Sørensen kaller ikke-bruk.¹⁷² Dette er et bevisst valg om å ikke benytte en teknologi selv om, eller kanskje til tross for, at «alle» andre bruker det. Gjennom media har det blitt skapt et inntrykk av at e-boken er det nye store, og de mange ulike lesebrettene som finnes på markedet bidrar til dette. E-boken markedsføres som fornuftig og praktisk. Fornuftig fordi det sparer papir, og praktisk fordi du kan ta med deg bokhylla di i veska. Likevel har ikke e-boken den samme utbredelsen i Norge som i andre land.

Boken betyr mye for mange, uansett hvilket medie den leses gjennom. Det er mye brukeren signaliserer gjennom bruk av lese Brett. En e bok gir muligheten til å ta med et stort antall bøker i veska, og ved å vise fram lese Brettet signaliserer vedkommende at han eller hun er teknologibevisst, og kanskje også miljøbevisst. Har man det nyeste lese Brettet på markedet kan man også signalisere status. I motsatt fall kan brukere demonstrativt lese en papirbok og signalisere at de ikke er opptatt av teknologi. For enkelte betyr selve artefaktet mye, for eksempel lukten av papir, lyden av sider som blas om og følelsen av bokens tyngde i fanget. For forfattere betyr boken inntekt, men det betyr også å få sin historie eller sitt budskap ut til andre. Hva slags medie de ønsker å publisere sin bok gjennom kan vise nytenkning, og et ønske om å nå ut til alle, både folk som ønsker papirbøker, men også brukerne som ønsker e-bøker. Det blir en samhandling mellom bruker og forfatter. Forleggere ønsker et stort marked for utgivelsen av bøker og må se på hva som selger og hva brukere etterspør. Med e-boken fikk de et nytt bokmarked, og er nødt til å tilpasse seg dette. Det er altså mange aktører som spiller inn og har noe å si for hvordan papirboken og e-boken skal være og brukes.

¹⁷² Sørensen, Knut. 2006. «Domestication: the enactment of technology.» i Thomas Berker (red), *Domestication of media and technology*. Maidenhead: Open University Press.

5.3 Digitalisering, internett – utfordringer og muligheter

Digitalisering og bibliotek er noe som har utviklet seg i samspill. Vi så hvordan teknologien og internett gjorde sitt inntog i biblioteket, og at noen uttrykte bekymring for hvorvidt dette ville gå på bekostning av det tradisjonelle biblioteket med bibliotekarer bak skranken og papirbøker i hyllene. Med internettets utbredelse ble det stilt spørsmål ved hvorvidt biblioteket som vi kjenner det vil fortsette å eksistere. I kapittel 2 så vi at biblioteket har endret seg i takt med samfunnet opp gjennom historien. I kapittel 4 ser vi at det har omfavnet teknologien og dens muligheter. Biblioteket benytter teknologien som verktøy for å gi brukerne et stadig bredere tilbud. Brukerne har etterspurt e-bøker i biblioteket, og denne teknologien er nå på plass i enkelte av landets bibliotek, mens andre biblioteker ikke har fått dette av ulike grunner. Det har vært store utfordringer med å få på plass et slikt system, blant annet avtaler med forfattere og forlag og frykt for piratkopiering. Størst utfordring har vært å finne en utlånsmodell for e-boken som ivaretar alle parters interesser.

Vi kan se dette i et aktør-nettverksperspektiv, hvor aktørene skal ha sin «stemme» hørt i diskusjonen om hvordan e-boken best kan integreres i biblioteksammenheng. Nettverket består av forleggere, forfattere, tekniske systemer, innkjøpsordningen for bøker, biblioteker, bibliotekarer, utlånsmodeller, lover, teksten og til slutt brukeren. Det er et stort nettverk, og det er tydelig at ikke alle aktørene har funnet sin plass i nettverket. E-boken og systemene rundt den er enda ikke helt på plass. Teknologien er der, men bibliotekene er ikke helt fornøyd med løsningene for utlån. Modellen som prøves ut nå er ikke optimal for bibliotekene, og skal evalueres og reforhandles i 2015, etter prøveperioden. Som med alt nytt innhold eller ny teknologi må dette tas inn i de daglige rutineene både for bibliotekene og for brukerne. E-boken er tidlig i domestiseringsprosessen og er dermed ikke en integrert del av disse rutineene enda. Brukere som er opptatt av e-bøker ønsker å låne disse, ikke bare kjøpe, og da må biblioteket tilpasse seg og tilby det brukerne er opptatt av. Samtidig er digitaliseringen en trend i samfunnet, som biblioteket må ta hensyn til.

Formidlingen, som er bibliotekets hovedoppgave, skjer i flere fora samtidig, og er gjenstand for domestisering. Måten litteratur formidles på har endret seg, nå skjer det ikke bare på selve biblioteket, men også gjennom arrangementer i biblioteket og på nett. Internett blir sett på som et verktøy

for biblioteket, noe som brukes aktivt. Søk i databaser, søk på nett og formidling gjennom sosiale medier skjer gjennom internett. Biblioteket har måttet vurdere hvordan disse skal brukes, hvor mye skal satses på det. Enkelte medier har vist seg vanskelig å domestisere, da det er ulike forventninger til hvordan det aktuelle mediet skal brukes, og hvordan formidling og kontakt mellom bibliotek og bruker kan bli best via en slik informasjonskanal. Formidlingen som skjer skal gi brukeren noe mer, det skal gi mening.

5.4 Avslutning

Hvis vi ser på Trondheimsmodellen hvor domestisering deles inn i tre dimensjoner; praktisk, symbolsk og kognitiv. Hvis vi tar for oss det symbolske så er ser vi at biblioteket går fra å være overklassens synliggjøring av velstand til å bli demokratisering og demokrati til å bli underholdning. Dette gjør at det også skjer noe fysisk med biblioteket. Det fysiske endrer seg og blir mer åpent, får nytt innhold og mening. Den praktiske dimensjonen ved biblioteket får nytt innhold. Fra bøker til filmer og musikk, og nå til e-boken. Boken endrer seg i takt med samfunnets teknologiske utvikling. Brukerne blir også påvirket at endringene, og tenker nytt om hva biblioteket er og hva det skal være. Bruken endres i samsvar med dette, oppdagelsen av nytt innhold fører til at brukeren lærer hva biblioteket er og hvilke muligheter som finnes her. Det skjer noe kognitivt. Fra å være et sted for stillhet og tilegnelse av kunnskap er det nå blitt et sted for underholdning og et sted å være og oppleve noe.

En vandring gjennom bibliotekhistorien og den digitale samtiden vi lever i i dag, viser at biblioteket langt fra er en utdatert institusjon. Når vi ser tilbake på hvordan biblioteket har vært en sentral institusjon i samfunnet som både har stått for kunnskapssamling, folkeopplysning og demokratisering. Dette er nå møtested, integreringsarena og opplevelsesarena. Da virker det meningsløst å si at digitaliseringen kommer til å ta over for biblioteket og at vi ikke trenger å bruke penger på nye bibliotekbygg, slik som sitatet i innledningen antyder. Biblioteket betyr mye for mange, og selv om mye er digitalt så krever det mer av brukerne som skal orientere seg i et samfunn så dominert av informasjon. Orientering og veiledning gjennom kunnskapsjungelen blir desto viktigere. Og også bibliotekets hovedoppgave, formidlingen, blir utrolig viktig. Å bli gjort oppmerksom på en interessant

bok, et tema, eller et arrangement som en ellers aldri ville funnet, er noe biblioteket kan bidra med. Det å skape noe rundt boken, en opplevelse, bidrar til at biblioteket blir noe mer enn bare et samlingssted for bøker.

Med ny teknologi som e-boken har biblioteket støtt på utfordringer, men om vi tar i betraktning hvordan biblioteket har tilpasset seg ny teknologi som datamaskiner og internett tidligere er det ingen grunn til å tro at det ikke skal kunne tilpasse seg e-boken. Eller enda mer utbredt digitalisering. Digitalisering av litteratur og lesebrett er absolutt praktisk, du kan jo ta med bøkene og bokhylla di i veska. Det du derimot ikke kan ta med i veska er biblioteket, for det er så uendelig mye mer enn bøker!

6 Litteratur

“About us.” Goodreads.com. <https://www.goodreads.com/about/us>
(05.03.2014)

Akrich, Madeleine og Latour, Bruno. 1992. “A summary of a convenient vocabulary for the semiotics of human and non human assemblies” i Bijker, W. og, J. Law (red.) *Shaping technology/Building society. Studies in sociotechnical change*. London: The MIT Press.

Akrich, Madeleine. 1992. “The de-scription of technological objects” i Bijker, W. og Law, J. (red.) *Shaping technology/Building society. Studies in sociotechnical change*. London: The MIT Press.

Alnæs, Karsten. «Frodig biblioteklesning i skjermens tidsalder.» i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

Arnesen, Arne. 1955. *Klassifikasjon – etter Melvil Deweys system*. Oslo: Andvord.

Asdal, Kristin et al. 2001. “Introduksjon: Teknovitenskapelige kulturer” i Asdal, K. et al. (red.) *Teknovitenskapelige kulturer*. Oslo: Spartacus Forlag AS

Benediktsson, Arsæll. 2009. «Kindle tilgjengelig utenfor USA.» Hardware.no.
http://www.hardware.no/artikler/kindle_tilgjengelig_utenfor_usa/72428
8 (15.04.2014)

«Bibliotekarutdanning.»
<http://utdanning.no/studiebeskrivelse/bibliotekarutdanning>
(03.02.2014)

«Bibliotekene i 2020: rapport fra en scenariobasert strategiprosess, en delrapport i bibliotekutredningen 2006.» 2005. Oslo: ABM-skrift.

- Bibliotekloven av 1935. Norsk bibliotekhistorie-wiki.
http://bibliotekhistorie.no/index.php/Bibliotekloven_av_1935
- Bjerknes, Bendik. 2011. "Moms på Amazon, Spotify og nettspill."
Aftenposten.no. http://www.aftenposten.no/okonomi/innland/Moms-pa-Amazon_-Spotify-og-nettspill-5347999.html#.UyI9jKh5NqA
(22.03.2014)
- Bokhylla.no (03.03.2014)
- Braanen, Bjørgulv. 2000. "Hvis boken ikke fantes?" Artikkel i Dagens
Næringsliv. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008190003130030&serviceId=2> (22.03.2014)
- Brown, Alanna. 2013. "How Green are E-books and E-book Readers?"
Huffington Post.no. http://www.huffingtonpost.com/luxeco-living/how-green-are-ebooks-and-ebook-readers_b_3468080.html
(12.02.2014)
- Brække, Jonas. 2013. «Salget av e-bøker firedoblet på ett år.» i Dagsavisen.
<http://www.dagsavisen.no/kultur/salget-av-eboker-firedoblet-pa-ett-ar/>
(18.03.2014)
- Bush, Vannevar. 1945. "As we may think." i The Atlantic Monthly.
<http://web.mit.edu/STS.035/www/PDFs/think.pdf> (12.01.2014)
- Byberg, Lis og Frisvold, Øyvind. 2001. "Hvorfor folkebibliotek? Et tilbakeblikk på bibliotek og politisk legitimering ved tre hundreårsskifter." i *Det siviliserte informasjonsamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Byberg, Lis. 1993. «Public Library Development in Norway in the Early Twentieth Century : American Influences and State Action.» *Libraries & Culture*. Vol 28, no 1. Texas University Press.

Callon, Michel. 2012. «Society in the making: The study of technology as a tool for sociological analysis» i Bijker, W. et al (red.): The social construction of technological systems. New directions in the sociology and history of technology. London: The MIT Press.

Crook, Jordan. 2012. "These iOS vs. Android Flame Wars have to stop." Techcrunch.com. <http://techcrunch.com/2012/02/23/these-ios-vs-android-flame-wars-have-to-stop/> (13.02.2014)

Dragland, Åse og Tetlie, Randi. 1990. «De eldre og Trondheim folkebibliotek.» Diplomoppgave, IFM. Trondheim Økonomiske Høgskole.

Egaas, Marit et al. 2008. «Hvem er de og hvor går de? Brukeratferd i norske storbybiblioteker.» ABM-skrift.

Egholm, Charlotte og Jochumsen, Henrik. 1998. «Brugerbetaling og folkebiblioteker – nuancer og kulturpolitiske perspektiver.» Cultur.com. <http://www.cultur.com/1998/981198.html> (27.04.2014)

Eide, Elisabeth. 2013. *Bøker i Norge. Boksamlinger, leseselskap og bibliotek på 1800-tallet*. Oslo: Pax forlag.

EPUB:Overwiev. <http://idpf.org/epub/30> (03.03.2014)

Figenschou, Anitra. 2010. «Papirboken vil dø.» Artikkel publisert i Dagens Næringsliv. <http://www.bi.no/forskning/News/Nyheter-2010/Derfor-vil-papirboken-do--/> (25.02.2014)

Fleischer, Rasmus. 2011. *Boken*. Ink bokförlag.

Frisvold, Øyvind. 1990. "Gratisprinsippet før og nå." <http://home.hio.no/~oivind/gratispr.3.html> (11.01.2014)

«FRP vil ha årsavgift på biblioteket.» 2011. VG. <http://www.vg.no/nyheter/innenriks/frp/frp-vil-ha-aarsavgift-paa-biblioteket/a/10080257/> (20.04.2014)

- Frønes, Ivar. 2002. *Digitale skiller*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gjøen, H. & Hård, M. 2009. «Cultural politics in action: developing user scripts in relation to the electric vehicle.» i *Technology and human values*, vol 27, 2.
- Gravklev, Bente R. 2013. «Kulturetaten foreslår nye bibliotekskutt.» Dagsavisen. <http://www.dagsavisen.no/kultur/kulturetaten-foreslar-nye-bibliotekskutt/> (19.01.2014)
- Grimelid, Stig og Øgrim, Tellef. 1998. "Bokhyllenes sorti?" Artikkel i Dagens Næringsliv morgen. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008199807180025&serviceId=2> (16.03.2014)
- Guthu, Lene og Holm, Sigrid. 2010. «Innvandrere på nett. En analyse av innvandreres digitale kompetanse.» Vox. Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk.
- Halmø, Elisabeth. 2000. "Nå kommer e-boken." Artikkel i VG. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055016200006301072184&serviceId=2> (14.12.2014)
- «Halve befolkningen bruker biblioteket.» 2012. E24.no. <http://e24.no/media/halve-befolkningen-bruker-bibliotekene/20253652> (26.03.2014)
- Haug, Rigmor. 2006. «Bok og base – om brukervennlige referansesamlinger» i Tveit, Åse Kristine (red) *Velge & Vrake. Samlingsutvikling i folkebibliotek*. Biblioteksentralen.
- Hognestad, Karin-Helene R. 2000. «Bokens historie i Norge.» i *Til Opplysning. Skriftserie fra Universitetsbiblioteket i Trondheim*. Nummer 3.
- Hogstad, Steinar og Lange, Fredrik B. 2013. «Mer enn et bibliotek.» Adressavisen.

«Ikke rør biblioteket vårt» Facebookside.

<https://www.facebook.com/pages/Ikke-r%C3%B8r-biblioteket-v%C3%A5rt/544095115663965?fref=ts> (24.04.2014)

Jasanoff, Sheila. 1995. «Introduction» i Sheila Jasanoff, Gerald E. Markle, James C. Petersen og Trevor Pinch (red) *Handbook of Science and Technology Studies*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Keilhau, Lars. 2013. «Hele Skandinavia er trege på e-bøker.» i Aftenposten. http://www.aftenposten.no/kultur/Hele-Skandinavia-er-trege-pa-e-boker-7120704.html#.U3NuSv1_tUU (05.01.2014)

«Klikk & hent.» Ark.no.

https://www.ark.no/ark/contentmanagement/contentBlockDetails.jsf?wec-appid=ARK&wec-locale=no&genericContentId=WCEM_FOOTER_KLIKK_OG_HENT (02.03.2014)

Knudsen, Pål og Aabø, Svanhild. 2008. «Gratisprinsipp til besvær?» Bok og bibliotek.

http://www.bokogbibliotek.no/index.php?option=com_content&view=article&id=561:gratisprinsipp-til-besv&catid=42 (22.02.2014)

Knudsen, Pål: ”Etterspørselen etter folkebibliotek tjenester.

Velferdsvirkninger ved innføring av brukerbetaling på et gratis gode”. Hovedfagsoppgave i samfunnsøkonomi. Universitetet i Oslo, 2004.

Kommentar til artikkelen «Bokpalass til begjær.» Aftenposten. 2014.

<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/Bokpalass-til-begjar-7449938.html#.UwygQM4Yq9L> (12.12.2013)

Kulturstatistikk 2012. Statistisk Sentralbyrå.

Lerner, Fred. 1998. *The story of libraries: from the invention of writing to the computer age*. New York: Continuum.

Lie, Merete og Sørensen, Knut. 1996. *Making technology our own*. Oslo: Universitetsforlaget.

Lov om folkebiblioteker av 1985. <http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108> (13.02.2014)

Lov om folkebibliotek av 1985, endret 01.01.14.
<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1985-12-20-108> (21.04.2014)

”Mesteparten på engelsk i Norge.” 2013. Artikkel i Dagens Næringsliv.
<http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=055008201311203959A660B71CC98E57D59C63E48966A6&serviceId=2>

Mims, Christopher. Udatert. Greenlivingonline.no.
<http://www.greenlivingonline.com/article/are-e-books-environmental-choice> (12.02.2012)

Murthy, Dhiraj. 2013. *Twitter*. Cambridge: Polity Press.

Olsen, Morten Harry. 2009. «E-boka og innkjøpsordningene: statusrapport og vurderinger.» Rapport til Norsk kulturråd.

«Om Bokelskere.» <https://bokelskere.no/om/> (05.03.2014)

«Om bokblogger.no.» <http://www.bokblogger.no/om-bokblogger-no/> (05.03.2014)

Omdal, Sven Egil. 2009. «Norske e-bøker er få, gamle og dyre.» Stavanger Aftenblad. <http://web.retriever-info.com/services/archive/displayDocument?documentId=020009200912189EDC40ED1A70E94BE4199B34DFBBDEAD&serviceId=2> (13.01.2014)

Pors, Nils Ole. 2006. «Kassation i det hybride folkebibliotek.» i Tveit, Åse Kristine (red) *Velge & Vrake. Samlingsutvikling i folkebibliotek*. Biblioteksentralen.

Poulter, Sean. 2012. «eBook pirates cash in on Kindle sales boom as thousands turn to rogue sites for cheap downloads.» Daily Mail. <http://www.dailymail.co.uk/sciencetech/article-2081072/Online->

pirates-threaten-Kindle-profits-thousands-turn-sites-download-free-eBooks.html#ixzz1iIg2cDGE (20.03.2014)

Qiong, Liu et al. "Digital Rights Management for Content Distribution" I ACSW Frontiers '03 Proceedings of the Australasian information security workshop conference on ACSW frontiers 2003 - Volume 21.

"Reading Matters." National Reading Campaign.

<http://www.nationalreadingcampaign.ca/our-work/reading-matters/>
(01.03.2014)

Reilly, Edwin D. 2003. *Milestones in Computer Science and Information Technology*. Greenwood.

Ricker, Thomas. 2007. «Amazon Kindle available now on Amazon.»

Engadget.com. <http://www.engadget.com/2007/11/19/amazon-kindle-available-now-on-amazon/> (07.03.2014)

Ridderstrøm, Helge. 2014. «Trykkekunsten.» *Bibliotekarstudentenes nettleksikon om litteratur og medier*.

<http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/trykkekunsten.pdf> (24.04.2014)

Ridderstrøm, Helge. 2013. «Leiebibliotek.» *Bibliotekarstudentenes nettleksikon om litteratur og medier*.

<http://home.hio.no/~helgerid/litteraturogmedieleksikon/leiebibliotek.pdf> (07.02.2014)

Ronchi, A. M. 2009. *eCulture. Cultural content in the digital age*. Springer-Verlag Berlin and Heidelberg.

Salvesen, Gunhild. «Hva kjennetegner kvalitetsarbeidet i norske folkebibliotek?» i *Det siviliserte informasjonssamfunn – folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*.

Sjåholm, Ingunn B. 2003. «Befolkningens vurdering av folkebibliotekene.» ABM-skrift.

Skot-Hansen, Dorte. «Folkebiblioteket i civilsamfundet – civilsamfundet i folkebiblioteket.» i Audunson, R. og Windfeld Lund, N. *Det siviliserte informasjonsamfunn. Folkebibliotekenes rolle ved inngangen til en digital tid*. Bergen: Fagbokforlaget.

Stortingsmelding nummer 23 (2012-2013). ”Digital agenda.”

Stortingsmelding nummer 17 (2006-2007). ”Eit informasjonsamfunn for alle.”

Sørensen, Knut. 2007. «Et sosialt kompass? Mobiltelefonen i voksnes hverdagsliv.» i Levold, Nora og Spilker, Hendrik (red), *Kommunikasjonssamfunnet. Moral, praksis og digital teknologi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Sørensen, Knut. 2006. «Domestication: the enactment of technology.» i Thomas Berker (red), *Domestication of media and technology*. Maidenhead: Open University Press.

Sørensen, Knut. 2004. “Tingenes samfunn. Kunnskap og materialitet som sosiologiske korrektiver” i *Sosiologi i dag*. Vol. 34.

Sørheim, Tone Iren. 2012. “Nå blir det moms på e-bøker og spill.” Dine penger.no. <http://www.dinepenger.no/regler/naa-blir-det-moms-paa-e-boeker-og-spill/10088154> (14.01.2014)

Silverstone, Roger & Hirsch, Eric. 1992. *Consuming technologies: media and information in domestic places*. London: Routledge.

Suzanne. 2014. «Goodreads is now on the first generation Kindle Paperwhite.» Goodreads. <https://www.goodreads.com/blog/show/455-goodreads-is-now-on-the-first-generation-kindle-paperwhite> (06.03.2014)

“Terms of Use.” 2014. Project Gutenberg.
http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Terms_of_Use
(02.03.2014)

Vaagan, Robert. 2005. «Bibliotekene og det flerkulturelle Norge.» ABM-skrift.

Wiig, Charlotte. 2011. “Bøker ble slettet over natten.” Aftenposten.
<http://www.aftenposten.no/kultur/article3178533.ece#.UymG46h5Nq>
A (23.03.2014)

Åndsverkloven. 4. Kapittel. Opphavsrettens vernetid. Fra Lovdata.no.
http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1961-05-12-2#KAPITTEL_4
(11.03.2014)

Vedlegg

Intervjuguide «Bibliotek Nord»

Introduksjon

Hva heter du? Alder?

Hvor lenge har du arbeidet på bibliotek/dette biblioteket?

Hvilken utdanning har du?

Hva var det som ga deg lyst til å arbeide med bøker/bibliotek?

Ebøker og biblioteket

Opplever dere at det er interesse for e-bøker ved biblioteket?

Gjelder dette bestemte aldersgrupper?

Er det noen sjangre det er større etterspørsel etter når det gjelder e-bøker?

Hvordan er det med rettighetene til e-bøkene? Det var ikke mulighet for å låne fra andre bibliotek, kan du fortelle litt mer om dette?

Hva med lydbøker? Dette er også en digital teknologi, men skapte ikke like store diskusjoner som e-boka. Hva tenker du om forskjellen på ebok og lydbok?

Har bruken av e-bøkene fått konsekvenser for antall besøkende ved biblioteket? Eventuelt hvorfor?

Biblioteket som institusjon

Kan du beskrive en typisk arbeidsdag på biblioteket?

Biblioteket har blitt en institusjon som omfatter mer enn bare bøker, kan du fortelle litt om det andre som foregår ved biblioteket?

Hva slags kulturtilbud har dere i tillegg til utlån og administrering av bøker?

Er kulturtilbudene godt besøkt?

Hvem er det som benytter seg av disse tilbudene?

Hva tenker du om at biblioteket nå har flere funksjoner i samfunnet enn før?

Hvordan preger dette arbeidet som bibliotekar?

Er det et spenningsforhold mellom opplysning og underholdning?

Integrering er en viktig målsetting for Norge, hvordan bidrar bibliotekene til økt integrering?

Kjenner du deg igjen i dette her på biblioteket?

Internett

Biblioteket i forhold til internett – føler du/dere at biblioteket ”konkurrerer” med internett?

Hvordan har biblioteket tilpasset seg dagens teknologiske verden?

Bibliotek 2.0 er et begrep, hvordan ser du på dette begrepet? Hvordan vil du si at biblioteket har tilpasset seg dette?

Hvor aktiv er biblioteket på sosiale medier? Hvor mye betyr det for biblioteket å være der?

Hva synes du er bibliotekets viktigste funksjon i dag? Har dette endret seg over årene? Hvordan preger denne utviklingen arbeidet ditt?

Endringene i bibliotekloven som pålegger bibliotekene å være en møteplass for debatt, hvilke virkninger tror du dette vil få for biblioteket?

Biblioteklovene som stadfester bibliotekenes oppgaver, hvordan blir disse ”håndhevet”?

Bøker og lån

Teknologien på biblioteket, for eksempel automater og selv-administrering av lån, hvordan påvirker det arbeidet som bibliotekar?

Hvilke tilbakemeldinger har dere fått på automatene/selvlån?

Er det forskjell på hvordan ulike aldersgrupper bruker biblioteket? Hva består forskjellene i?

Når det gjelder bøker, hvordan bestemmes hvilke bøker som skal tas inn?

Hva har diskusjonene gått ut på? Er det lett å bli enige?

Et lite avslutningsspørsmål: Har du noen tanker om hvordan biblioteket kommer til å se ut i fremtiden?

Invervjuguide «Bibliotek Sør»

Introduksjon

Hva heter du? Alder?

Hvor lenge har du arbeidet på bibliotek/dette biblioteket?

Hvilken utdanning har du?

Hva var det som ga deg lyst til å arbeide med bøker/bibliotek?

E-bøker og biblioteket

Hvordan har prosessen vært for å komme fram til løsninger?

Hva har vært ekstra utfordrende?

Hvordan er det med rettighetene til e-bøkene?

Hvordan er det med rettighetene til e-bøkene?

Opplever dere at det er stor interesse for e-bøker her ved biblioteket?

Gjelder dette bestemte aldersgrupper?

Er det noen sjangre det er større etterspørsel etter når det gjelder e-bøker?

Hva med lydbøker? Dette er også en digital teknologi, men skapte ikke like store diskusjoner som e-boka. Hva tenker du om forskjellen på ebok og lydbok?

Hva med musikk-filer, utlån av disse? Var det spørsmål om dette?

Har bruken av e-bøkene fått konsekvenser for antall besøkende ved biblioteket? Eventuelt hvorfor?

Biblioteket som institusjon

Kan du beskrive en typisk arbeidsdag på biblioteket?

Biblioteket har blitt en institusjon som omfatter mer enn bare bøker, kan du fortelle litt om det andre som foregår ved biblioteket?

Hva slags kulturtilbud har dere i tillegg til utlån og administrering av bøker?

Er kulturtilbudene godt besøkt?

Hvem er det som benytter seg av disse tilbudene?

Hva tenker du om at biblioteket nå har flere funksjoner i samfunnet enn før?

Hvordan preger dette arbeidet som bibliotekar?

Er det et spenningsforhold mellom opplysning og underholdning?

Integrering er en viktig målsetting for Norge, hvordan bidrar bibliotekene til økt integrering?

Kjenner du deg igjen i dette her i biblioteket?

Internett

Biblioteket i forhold til internett – føler du/dere at biblioteket ”konkurrerer” med internett?

Hvordan har biblioteket tilpasset seg dagens teknologiske verden?

Bibliotek 2.0 er et begrep, hvordan ser du på dette begrepet? Hvordan vil du si at biblioteket har tilpasset seg dette?

Hvor aktiv er biblioteket på sosiale medier? Hvor mye betyr det for biblioteket å være der?

Hva synes du er bibliotekets viktigste funksjon i dag? Har dette endret seg over årene? Hvordan preger denne utviklingen arbeidet ditt?

Endringene i bibliotekloven som pålegger bibliotekene å være en møteplass for debatt, hvilke virkninger tror du dette vil få for biblioteket?

Biblioteklovene som stadfester bibliotekenes oppgaver, hvordan blir disse ”håndhevet”?

Bøker og lån

Teknologien på biblioteket, for eksempel automater og selv-administrering av lån, hvordan påvirker det arbeidet som bibliotekar?

Hvilke tilbakemeldinger har dere fått på automatene/selvlån?

Er det forskjell på hvordan ulike aldersgrupper bruker biblioteket? Hva består forskjellene i?

Når det gjelder bøker, hvordan bestemmes hvilke bøker som skal tas inn?

Hva har diskusjonene gått ut på? Er det lett å bli enige?

Et lite avslutningsspørsmål: Har du noen tanker om hvordan biblioteket kommer til å se ut i fremtiden?

Intervjuguide brukere

Introduksjon: Navn, alder, arbeid.

Hvordan vil du beskrive ditt forhold til bøker?

Hvilke typer bøker leser du? Er noen sjangre mer lest enn andre?

Har du et lesebrett eller bruker du andre teknologiske løsninger for å lese e-bøker? Hvor mange år har du hatt det/brukt det?

Hvor ofte bruker du det?

Hvorfor skaffet du et lesebrett i utgangspunktet?

Er det noen spesiell grunn til at du ikke har lesebrett?

Hvordan kjøper du bøker? Hvor kjøper du bøker?

Hva vil du si er de største fordelene med lesebrett kontra papirbøker?

Hva med ulemper?

Leser du mindre papirbøker nå som du har lesebrett?

Hva synes du er en grei pris for en e-bok?

Leser du flere utenlandske bøker på e-bok, eller norske? Hvorfor?

Benytter du deg ofte av biblioteket?

Hvordan bruker du biblioteket? Bruker du alle fasilitetene?

Har du lånt en e-bok fra biblioteket?

Hvordan synes du det fungerer?

Hvis ikke, er det noe du kunne begynt med?

Hva må til for at du skal låne e-bøker på biblioteket?

Har e-bøker påvirket din bruk av biblioteket? Hvordan?

Benytter du deg av selvlånsautomatene? Har disse fått noen konsekvenser for hvordan du bruker biblioteket?

Biblioteket som noe mer enn bøker – hva tenker du om det?

Viktigheten av biblioteket – hva tenker du? Hva mener du er bibliotekenes viktigste rolle i samfunnet?

Avslutningsspørsmål: Hvordan ser du for deg biblioteket og bøker i fremtiden?